

प्रदेश सरकार
खनेपानी सिंचाइ तथा ऊर्जा मन्त्रालय
चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय
कोशी प्रदेश
बिराटनगर, मोरङ

चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको
आ.व.२०८१/८२ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय
कोशी प्रदेश

फोन नं.०२१-४७०६२५, ४७०२०३ ई.मेल ठेगाना-cmnaimd123@gmail.com

प्राक्कथन

चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय कोशी प्रदेश, खानेपानी सिंचाई तथा ऊर्जा मन्त्रालय अन्तर्गत रहेर चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणालीको व्यवस्थापन गर्दै आएको कार्यालय हो । सुनसरी जिल्लाको दुई स्थानिय तहको १८०० हेक्टर क्षेत्रमा वर्ष भरि सिंचाई पुर्याउने अभिवारा बोकि २०००० किसानको जिवनस्तर उकास्ने र कृषिमा क्रान्ति ल्याउने नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको उदेश्यलाई टेवा पुर्याउदै आईरहेको यस कार्यालयले सो उदेश्य प्राप्तिका लागि नहर संरचना सुधार तथा मर्मत कार्य, नियमित पानी संचालन कार्य, पानी लाई अधिकतम सदुपयोग गर्न वैज्ञानिक पानी बाडँपाँड गर्ने कार्य, उपभोक्ता तथा उपभोक्ता समितिहरुलाई संस्थागत रुपमा बलियो बनाउने कार्य र कृषिको उत्थान तथा आधुनिकिकरणका लागि विभिन्न सरोकारवाला आवद्ध कार्यालयहरु र दातृ निकाय तथा संघ संस्थाहरु सित समन्वय गर्ने कार्य गर्दै आईरहेको छ ।

उत्पादनका साधनको रुपमा रहेको प्रचुर जमिन र दुई तिहाई उत्पादक शक्तिको रुपमा रहेको किसानलाई जोडेर कृषि उत्पादन, उत्पादकत्व, बाली सघनतामा बृद्धि, कृषि यान्त्रिकरणको साथमा बाली विविधिकरण गरी बहुसंख्यक कृषिमा आधारित कृषकहरुको जिवनस्तर सुधार गर्न सिंचाई एक अपरिहार्य माध्यम रहेको छ । सिंचाई संरचनाको निर्माण र विकास कार्य कृषिको मेरुदण्डको रुपमा रहेको छ । सिंचाई संरचना निर्माण र विकास संग संगै स्रोतमा उपलब्ध पानीको वैज्ञानिक र समुचित जल व्यवस्थापन गरी खेतस्तरका संरचना हुँदै किसानहरुको खेत सम्म व्यवस्थित सिंचाई गर्नु आजको आवश्यकता रहेको छ । ठूला सिंचाई प्रणालीहरुमा व्यवस्थित सिंचाई हेतु संयुक्त रुपमा व्यवस्थित सिंचाई प्रणाली (Agency Managed Irrigation System) को आवश्यकता पर्दछ । सोहि अनुसार चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, मोरङ्ग आ. व. २०७५/७६ को मंसिर २७ गतेबाट प्रदेश नं. १, प्रदेश सरकार मातहत नयाँ कार्यालयको रुपमा स्थापना भई सम्बन्धित सिंचाई प्रणालीका जल उपभोक्ताहरु संग संयुक्त रुपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणाली, सुनसरी जिल्लाको बर्जू गाउँपालिका ५, ६ र देवानगंज गाउँपालिका ५, ६, ७ नं वार्ड को १८०० हेक्टर क्षेत्रमा सिंचाई व्यवस्थापन गर्दै आएको छ । आ. व. २०७७/७८ को २०७७ श्रावण महिना देखि यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र मोरङ्ग जिल्लाको सुन्दरहरैचा नगरपालिकाको भोजना गछिया सिंचाई प्रणालि (५०० हे.), मुसहर घट्टा सिंचाई प्रणालि (६७० हे.), सुनवर्षि नगरपालिका र चिसाड के.भो.ले.ने. सिंचाई प्रणालि (९८३ हे.) लेटाड न.पा. मा बिस्तार भएका छन । सबै प्रणालीहरु पुराना भएकाले गर्दा पानी नियमित संचालन गर्न कठिनायी रहेको छ । तसर्थ यस्ता ठूला प्रकृतिका नहरहरुलाई मर्मत तथा सुधार गरी बाह्रैमास संचालन गर्न सकेमात्र कृषिमा जनताको आकर्षण बढाउन सकिन्छ ।

यस आ.व.मा चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणालीको मुल तथा शाखा नहरका क्षतिग्रस्त संरचनाको जिर्णोद्धार, पुन निर्माण र मर्मत संभारमा कार्यालय केन्द्रित रहयो । यसको अलावा हेडवक्सर्कसको गेटलाई मर्मत सम्भार गर्ने, Guide bund मर्मत कार्य, Embankment protection कार्य, गेट सर्भिसिड तथा मर्मत, कार्यहरु समाविष्ट थिए । त्यसैगरी भोजना गछिया सिंचाई प्रणाली, मुसहरघट्टा पैनी सिंचाई प्रणाली साथै के.भो.ले.ने. सिंचाई प्रणालीको पनि शाखा तथा मुल नहरहरुमा पनि चुहावट रोकथाम तथा नहर मर्मत गर्न RCC Lining गर्ने कार्य का साथै नहरहरुमा गेट निर्माणको कार्यहरु सम्पन्न भएका छन । आगामी वर्षहरुमा मुख्यत Outlets, Water course तथा Field Channel जस्ता संरचनाहरु निर्माण पुरा नभएसम्म सिंचाईको अधिकतम उपभोग र सहि सदुपयोग पुरा हुन्न त्यसमा पनि खेतमा पानी व्यवस्थापन कार्य अझ चुनौतीपूर्ण रहन्छ । सोहि अनुरूप यी क्षेत्रहरुलाई प्राथमिकिकरण गरी कार्यहरु अगाडि बढाउदै लगनेछौं ।

अन्त्यमा यो प्रतिबेदन तयार गर्न सहयोग पुर्याउनु हुने यस कार्यालयको सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । साथै यस पुस्तकले चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको प्रगति संगै संक्षिप्त परीचय पनि गराउन सक्नेछ, भन्ने आशा लिएको छु ।

रमन पराजुली
सि.डि.ई.(कार्यालय प्रमुख)

बिषय सूची

भूमिका.....	1
२. उद्देश्य.....	2
३. कार्यहरु.....	2
४. संगठनात्मक व्यवस्था	3
५. जनशक्ति विवरण	4
७. कार्यक्षेत्र: चन्दा मोहना सिंचाई प्रणाली, सुनसरी	5
८. आ.व.२०८१/०८२ को वार्षिक लक्ष्य/ प्रगति	15
जिन्सी मौज्दातको वार्षिक विवरण.....	18
यस कार्यालयको दायित्वमा रहेको सम्पति.....	18
९. बर्खे बालीको बाली कटानी सर्वेक्षण.....	20
१०. मौसमी बालीको बाली कटानी सर्वेक्षण.....	20
११. चन्दामोहना सिंचाई प्रणाली : वर्तमान अवस्था	21
१२. भोजना गढिया सिंचाई प्रणाली.....	31
१३. चिसाङ्ग केभोलेन सिंचाई प्रणाली	32
१४. मुसहरघट्टा पैनि सिंचाई प्रणाली.....	33
१५. कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याहरु	34
१६. निष्कर्ष.....	34
१७. कार्यक्रम सम्बन्धि तस्वीरहरु	35
१८. ज.उ.स तथा कृषकका लागि आवश्यक जानकारी.....	40

भूमिका

कृषि नेपालको विशेष जीवीको पार्जनको श्रोत हो । नेपाल मुख्यतः कृषि देश हो जहाँको कुल जनसंख्याको करीब ७४ प्रतिशतले कृषि आवद्ध पेशानै गरीरहेको पाइन्छ । कुल ग्राह्यस्थ उत्पादनको करिब २४।७ प्रतिशत ओगटेको कृषि नेपालको अर्थतन्त्र र सामाजिक संरचनाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हो जसबाट ७० प्रतिशत भन्दा बढि श्रमिकहरुलाई रोजगारी प्रदान गर्दै आएको छ । तर तथ्याङ्क हेर्दा सन् २०१३/१४ मा कुल ग्राह्यस्थ उत्पादनमा कृषिले ३०।३ प्र.स. ओगटेकोमा २०२१ सम्म २४।७ प्रतिशतमा आइपुग्दा देशको सक्रिय जनशक्ति कृषिबाट घट्दो रहेको स्पष्ट देख्न पाइन्छ । कृषि क्षेत्रमा ह्रास आउनुमा धेरै कारक तत्वहरु रहेका छन् जसमध्ये कृषकहरुको सिंचाइ सम्मको पहुँच पनि एक मुल कारक तत्व हो । नेपालको राष्ट्रिय सिंचाइ योजना २०१९ बाट नेपालको कुल जमिनमा कृषि योग्य जमिन १८ प्रतिशत छ जसमध्ये करीब १२ प्रतिशत मात्र जमिनमा सिंचाइको सुविधा पुगेको अवस्था छ ।

तसर्थ, कृषि उत्पादनमा बृद्धि ल्याई आर्थिक विकास अभिवृद्धि गर्नुका साथै खाद्यान्नको आपूर्तिमा सुरक्षा प्रदान गर्नका लागि सिंचाइ सुविधाको विकास र विस्तार अत्यन्त आवश्यक छ । देशमा सिंचाइ सेवाको विकास र विस्तारको लागि परापूर्व कालदेखि कृषकहरु आफैले लगानी गर्दै आईरहेकाछन् । विशेष गरी योजनाबद्ध विकासको थालनी पश्चात् नेपाल सरकारले सिंचाइमा लगानी गर्दै आएको देखिन्छ । सिंचाइ क्षेत्रको विकास र विस्तारमा नेपाल सरकारको प्रमुख निकायको रूपमा जलश्रोत तथा सिंचाइ विभाग रही आएको छ भने प्रदेश सरकार अन्तर्गत खानेपानी, सिंचाइ तथा उर्जा मन्त्रालय र सो मातहतका कार्यालयहरु रहेका छन् । देशको बदलिँदो परिस्थिति र सघियता कार्यन्वयनको क्रमसँगै नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०७५/०६/०५ गतेको निर्णयानुसार तत्कालिन भौतिक पूर्वधार विकास मन्त्रालय, प्रदेश १ अन्तर्गत चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको कर्मचारी दरवन्दी सहित व्यवस्था भएको छ । सुनसरी मोरङ्ग सिंचाइ आयोजना बिराटनगर, १३ को परिसर भित्र रहेको एउटा भवनबाट २०७५/०८/२७ देखि संचालनमा आएको यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र सुनसरी जिल्लाको १८०० हेक्टर सिंचित क्षेत्र रहेको चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणाली रहेको छ । हाल मोरङ्ग जिल्ला स्थित भोजना गछिया सिंचाइ प्रणाली, चिसाङ्ग के.भो.ले.न. सिंचाइ योजना र मुसहरघटा सिंचाइ योजना सहित थप तीन सिंचाइ योजनाहरु समेत यसको कार्यक्षेत्र भित्र रहेको छ । सम्बन्धित कार्यक्षेत्रहरुको सिंचाइ योग्य क्षेत्रभित्र जलश्रोतको उपयोगबाट सिंचाइ सेवालाई विस्तार गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्न भरपर्दो, पहुँचयोग्य र सहभागीतामुलक सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले प्रदेश सरकार अन्तर्गत यस सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको व्यवस्था गरिएको छ । प्रदेश सिंचाइ ऐन २०७५ ले यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र थप गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरेको छ । सोहि बमोजिम विस्तारित कार्यक्षेत्र मोरङ्ग जिल्लाका तीन नगरपालिकाहरु सुन्दरहरैँचा, सुनवर्षी र लेटाङ्ग पर्दछन् । सम्बन्धित कार्य क्षेत्रमा कृषि उत्पादन बृद्धि गर्न , सिंचाइ क्षेत्रको विस्तार गर्न, सिंचाइ, भूमिगत सिंचाइ, सिंचाइ व्यवस्थापन तथा सिंचित क्षेत्रको बचावट जस्ता कार्यक्रममा सन्तुलन र समन्वय कायम राख्न, सिंचाइ सम्बन्धी नीति नियमहरुको कार्यान्वयन गर्न, आयोजना एवं व्यवस्थापन प्रणालीको मर्मत संभार गर्न, वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न, प्रभावकारी रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न यस कार्यालयको भूमिका रहने छ ।

२. उद्देश्य

सम्बन्धित कार्य क्षेत्रमा

- विद्यमान जलस्रोतको विकास गरी सिंचाई योग्य जमिनमा वर्षेभरी सिंचाई सेवा विस्तार गर्ने ।
- सिंचाई सुविधाको विस्तार, पूर्वाधारको विकास, मर्मत सुधार तथा सिंचाई प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने ।
- कृषक सहभागितामूलक अवधारणा अनुरूप उपभोक्ताहरूको संस्थागत विकास, ज.उ.स. लाई स्वशासित, अनुशासित, स्वावलम्बी, आर्थिक दृष्टिले आत्मनिर्भर स्वनियन्त्रित संस्था निर्माण गरी सिंचाई प्रणालीको दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।
- सिंचाई क्षेत्रको विकाससँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्ति, उपभोक्ता र सरकारी संघ-संस्थाको ज्ञान, सीप र संस्थागत कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्ने गराउने ।
- कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिका लागि जल उपभोक्ता संस्थालाई सामुहिक खेती र कृषि यान्त्रिककरण तर्फ अभिप्रेरित गर्दै सहकारी संस्थामा रुपान्तरण गर्ने ।

३. कार्यहरु

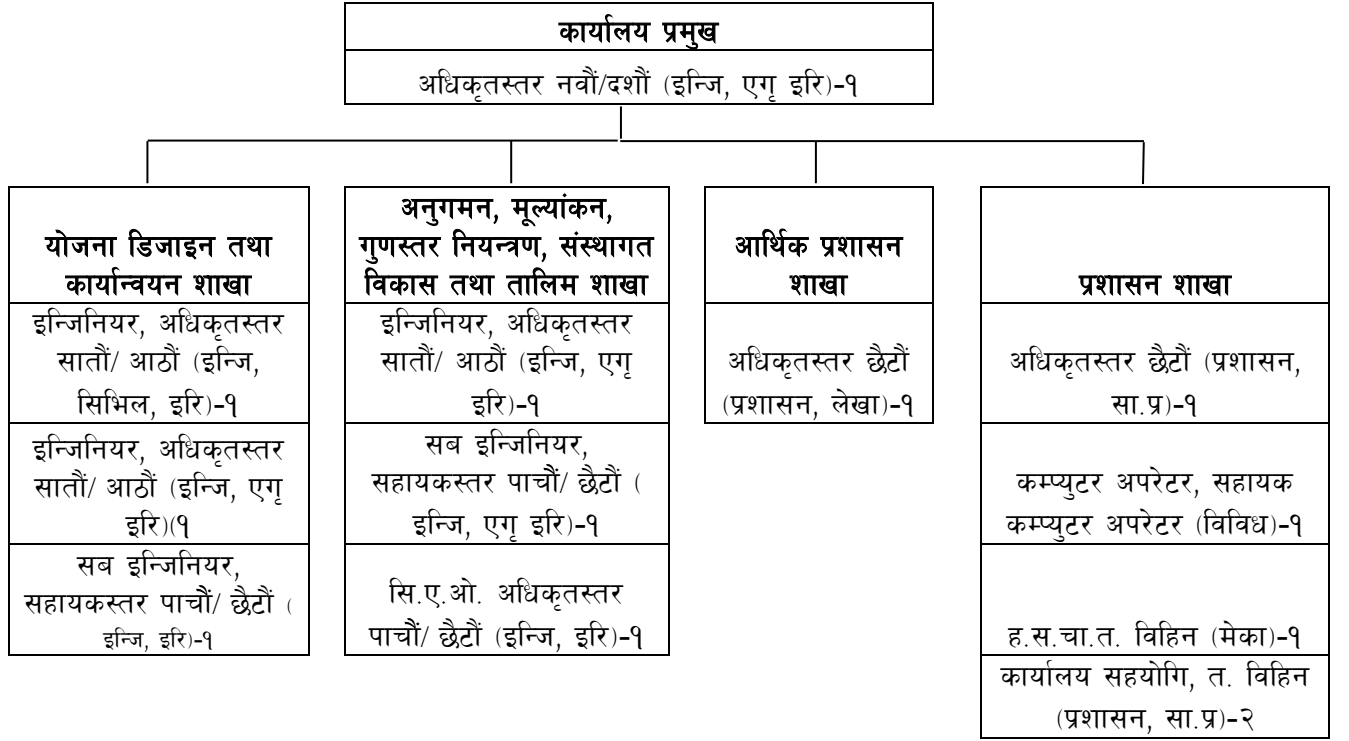
- १ सम्बन्धित कार्य क्षेत्रमा भएका नहर बाँध तथा अन्य संरचनाहरूको रेखदेख तथा हेरविचार गर्ने ।
- २ कृषक उपभोक्ताहरूको माग बमोजिम पानी उपलब्ध गराउन सिंचाई प्रणालीको संचालन तालिका (Operational Schedule) अध्यावधिक राख्ने र सो संचालन तालिका अनुसार नहर संचालन गर्ने गराउने ।
- ३ सिंचाई प्रणाली संचालनको शिलशिलामा मूल नहर, शाखा नहर तथा प्रशाखा नहरहरूमा पानीको बहावको (Time Series) लगत राख्ने र आवश्यकता अनुसार मन्त्रालय तथा अन्य निकायमा उपलब्ध गराउने ।
- ४ सिंचाई प्रणाली संचालनमा सम्बन्धित जल उपभोक्ता संस्थाहरूको सहभागिता क्रमिक रुपमा बढाउदै लैजाने र प्रादेशिक सिंचाई ऐन अनुसार व्यवस्थापन पक्ष क्रमिक रुपमा सम्बन्धित उपभोक्ताहरूलाई हस्तान्तरण गर्दै जाने ।
- ५ कार्यालय अर्न्तगत रहेका जल उपभोक्ता संस्थाहरूको लगत अद्यावधिक गरी उनीहरूको संस्थागत विकास गर्न सहयोग गर्ने ।
- ६ सिंचाई नीति अनुसार सिंचाई सेवा शुल्क लगत अध्यावधिक राख्ने र जल उपभोक्ता संस्थालाई सिंचाई सेवा शुल्क उठाउन सहयोग गर्ने ।
- ७ कार्यालय अर्न्तगतका सिंचाई प्रणालीहरूमा On-Farm Water Management को कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- ८ जिल्ला स्तरिय कृषि ज्ञान केन्द्र, कृषि विकास बैंक तथा कृषि सम्बन्धी अन्य कार्यालयहरूसँग समन्वय राखी कृषि उत्पादनमा बृद्धि गराउन मद्दत पुऱ्याउने ।
- ९ कार्यालय अर्न्तगत मेशिन औजार तथा अन्य भारी उपकरणहरूको मर्मत सम्भार सम्बन्धित यान्त्रिक कार्यालयसँग समन्वय गर्ने, गराउने ।

- १० कार्यालय अन्तर्गतका नहर प्रणालीहरुको नियमित मर्मत गर्नु पर्ने संरचनाहरुको लगत अध्यावधिक राख्ने र प्राथमिकताको आधारमा मर्मत संभार गर्दै जाने । यसरी प्राथमिकता तोक्दा सम्बन्धित उपभोक्ताहरूसँग सरसल्लाह र समन्वय गर्ने गराउने ।
- ११ आपतकालिन मर्मत संभार गर्नु पर्ने अवस्था भएमा सम्बन्धित मन्त्रालय तथा जल उपभोक्ता संस्थाहरूसँग समन्वय गरी गर्ने ।
- १२ कार्यालय अन्तर्गत सम्पूर्ण सिंचाई प्रणालीहरुको कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्ने र निर्धारित ढाँचामा समयमै कार्यक्रम प्रगती तथा अन्य विवरण सम्बन्धित निकायमा पठाउने ।
- १३ आर्थिक, प्रशासनिक तथा सार्वजनिक निर्माण बजेट कार्यान्वयन मार्गदर्शन, निर्देशिका अनिवार्य रूपमा लागू गर्ने गराउने ।
- १४ सिंचाई र यसको उपयोग सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण गर्ने ।
- १५ सम्बन्धित कार्यक्षेत्रमा सिंचाई विकासमा निजी क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- १६ संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका ठूला सिंचाई प्रणालीहरुको दिगो व्यवस्थापनका निमित्त मर्मत संभार र पूनःनिर्माण गर्ने योजना तर्जुमा तथा बजेट व्यवस्थापन गर्ने ।
- १७ संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका ठूला सिंचाई प्रणालीहरुलाई उपभोक्ता कृषकहरुमा पूर्ण वा आंशिक रूपमा हस्तान्तरण गर्न हस्तान्तरण कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- १८ सिंचाई प्रणालीमा बाह्रै महिना सिंचाई सेवा सुनिश्चित गराउन तथा जल उपभोक्ता क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमको व्यवस्थापन गर्ने ।
- १९ सम्बन्धित कार्यक्षेत्रमा रहेका जलउपभोक्ता सदस्यहरुको सामुहिक खेती र कृषि यान्त्रिककरण सम्बन्धि विवरण, तथ्याङ्क र अभिलेखहरु संकलन गरी व्यवस्थित रूपमा राख्ने र प्रतिफलको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न प्रभाव अध्ययन गराउने ।

४.संगठनात्मक व्यवस्था

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७५/०६/०५ गतेको निर्णयानुसार खानेपानी, सिंचाई तथा उर्जा मन्त्रालय, प्रदेश १ अन्तर्गत रहने सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयहरु र सो कार्यालयमा रहने कर्मचारीको दरवन्दी व्यवस्था गरेको छ । सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयहरु मध्ये चन्दा मोहना सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालय एक हो जसमा अन्य सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयमा जस्तै कार्यालयको प्रमुखको रूपमा सिनियर डिभिजनल ईन्जिनियरको व्यवस्था गरिएको छ । यस सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयमा कार्यालय प्रमुखको मातहतमा रहने शाखाहरु र त्यसमा रहने कर्मचारी दरवन्दि निम्न अनुसार रहेका छन् :-

संगठन संरचना : चन्दा मोहना सिचाई व्यवस्थापन कार्यालय

५. जनशक्ति विवरण

सि.नं.	पद	श्रेणी/तह	सेवा	समूह	उपसमूह	दरबन्दी	पद पूर्तीको अवस्था
१.	सि.डि.ई.	अधिकृत स्तर नवौं/ दशौं	इन्जि.	एगृ इरि		१	१
२.	ईन्जिनियर	अधिकृत स्तर सातौं/ आठौं	इन्जि.	सिभिल	इरि	१	-
३.	ईन्जिनियर एगृ	अधिकृत स्तर सातौं/ आठौं	इन्जि.	एगृ इरि		२	१
४.	सब ईन्जिनियर	सहायक स्तर छैटौं/पाँचौं	इन्जि.	सिभिल	इरि	२	२
५.	ना.सु	अधिकृत स्तर छैटौं	प्रशा.	सा.प्र.		१	१
६.	लेखापाल	अधिकृत स्तर छैटौं	प्रशा.	लेखा.		१	१
७.	कम्प्युटर अपरेटर	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	विविध	कम्प्युटर		१	१
८.	सि. ए .ओ.	अधिकृत स्तर छैटौं/पाँचौं	इन्जि.	एगृ इरि		१	-
९.	ह.स.चा.	श्रेणी विहिन	इन्जि.	मेका		१	करार
१०.	का.स.	श्रेणी विहिन	प्रशा	सा .प्र.		२	करार
जम्मा						१३	

७. कार्यक्षेत्र: चन्दा मोहना सिंचाई प्रणाली, सुनसरी

७.१ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि:-

राणाकालिन समयमा सुनसरी जिल्लाको इनरुवा देखि दक्षिणी भेगमा पर्ने हरिनगरा मौजा अन्तर्गत राजगंज सिनवारी, देवानगंज, अमाहीवेला, अमरुवा, कप्तानगंज हुँदै राजगंज सिनवारीमा अवस्थित कत्ले खोला, बुढीखोला, खदराखोलाको संगम स्थल हुँदै बग्ने नदीहरुमा बाँधबाँधी पूर्वतिर अमाहीवेला हुँदै, अम्डुवा जाने तथा पश्चिम तिर देवानगंज हुँदै कप्तानगंज र साहेवगंज सम्म नहर बनाई सिंचाई सुविधा पुऱ्याएको पाईन्छ। उक्त स्थानहरु तत्कालीन श्री ३ महाराज चन्द्रशमशेर र मोहनशमशेरको मौजा (कामत) पर्ने भएबाट उक्त कत्ले खोला र बुढीखोलाको चन्दा मोहना नामाकरण गरिएको पाईन्छ। त्यसपछि उक्त स्थानमा काठको पुल र दुवै तर्फ कुलो बनाउने योजना अन्तर्गत २०१५ सालमा नेपालका प्रथम जननिर्वाचित प्रधानमन्त्री विशेश्वरप्रसाद कोइरालाद्वारा उद्घाटन गरिएको थियो। त्यसपछि सो स्थानमा आवतजावत गर्ने काठको पुल बनाइएको थियो। पूर्व र पश्चिम दुवै पट्टि नहर कुलो बनाई सिंचाई सुविधा पुऱ्याइएको थियो। पूर्वपट्टी थारु समुदायको वाहुल्यता र पश्चिमपट्टी यादव र कोइरी (मेहता) समुदायको बसोबास भएको पाईन्छ। यसलाई स्थानीय स्तरमा काँग्रेसी बाँध पनि भन्ने उक्ती छ। दाजु भाई मोहनशमशेर र चन्द्रशमशेरको जग्गा बीसौँहजार विघा जमिन भएबाट त्यसक्षेत्रमा उवडखावड र पानी जम्ने स्थान बर्जुतालको पचास विघा जमिन पनि पर्दथियो। २०२८ सालमा सर्वे नापी हुँदाका वखत पानी जम्ने स्थान पचासौँ विघा जमिन जग्गा धनि नभएको अवस्थामा उक्त पचासौँ विघा जमिन सरकारीकरण भयो। अहिले आएर उक्त पचासौँ विघा जमिनमा तालको निर्माण गरि बर्जुताल नामाकरण गरियो। हाल आएर यसलाई प्रसिद्धी कमाउने अवसर मिलिरहेको छ।

पँचायती कालमा कत्ले खोला बुढीखोला र खदराखोला कुलेसो रुपमा परिचालन भई रहेको अवस्थामा हाल आएर उक्त चन्दा मोहना सिंचाई योजनाको रुपमा परिचित भयो। उक्त कच्चीबाँध स्थानीय जनताले पक्का बनाउन माग गरिरहेको अवस्थामा बहुदलीय ब्यवस्था पश्चात २०५३ सालमा आएर पक्का नहर बनाउने योजना शुरु भएको थियो। तत्कालीन अवस्थामा पाँच गा.वि.स का जग्गाहरु सिंचाई सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य राखेको थियो। संघियता लागु भएपछि यो सिंचाई योजना प्रदेश सरकार अन्तर्गत बर्जु गाउँपालिका वार्ड नं. ४, ५ र देवानगंज गाउँपालिका वार्ड नं. ४, ५, ६ र यसको हेड वकर्स मुहान सोही गाउँपालिकाको वार्ड नं. ७ मा रहेको छ।

७.२ चन्दा मोहना सिंचाई योजनाको निर्माण तथा सम्बन्धित संरचनाहरु :

सुनसरी जिल्लाको दक्षिण भेगमा पर्ने अमाहीवेला, आमडुवा, राजगंज सिनुवारी र साहेवगंज गरि जम्मा चार गा.वि.स.का करिब १८०० हेक्टर जग्गामा भरपर्दो र प्रभावकारी रुपमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गर्ने हेतुले ओपेक फण्ड फर ईन्टरनेशनल डेभलपमेन्टको ऋण सहयोगमा यस चन्दा मोहना सिंचाई योजनाको निर्माण कार्य भएको हो। यस योजनाको लागी पानीको श्रोत कत्ले र बुढी खोलाहरु हुन। Spring Source भएका यी खोलाहरुमा वर्ष भरि नै पानी बगीरहन्छ। यो योजना सम्पन्न भएपछि खाद्य उत्पादनमा वृद्धि भई योजना स्थलका उपभोक्ता कृषकहरुको जिवनस्तर बढ्न जाने र योजना स्थलका करिब २०००० जनसंख्याहरु प्रत्यक्ष लाभावित हुने तथा योजनाले ५० वर्षसम्म काम दिनसक्ने र यसबाट आन्तरिक प्रतिफल १०.४ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको देखिन्छ। योजनाको सर्भे डिजाईन, लागत अनुमान, टेण्डर डकुमेन्ट तयार गर्ने आदि कार्यहरु सि.एम.एस. ईन एसोसिएसन विथ टेक कन्सल्टाट तयार गरिएको तथा निर्माण कार्यहरुको सुपरभिजन समेत

उक्त परामर्शदातृ संस्थाबाट भएको पाइन्छ भने योजनाको शुरुको प्लानिङ अनुसारको कार्यहरू राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय ठेकेदारहरूबाट आ.व. २०५६/०५७ मा नै सम्पन्न भएको बुझिन्छ। उक्त योजनाको सर्भेक्षण, डिजाईन तथा लागत अनुमान सम्बन्धि ईन्जिनियरिङ कार्यहरू आ.व. २०५२/०५३ बाट शुरु भएको थियो भने योजनाको निर्माण कार्य आ.व. २०५४/०५५ बाट शुरु भएको थियो। योजनाको सिभिल वर्क्स तर्फको शुरुको स्विकृत लागत अनुमान कन्टीन्जेन्सी समेत रु १७ करोड ५७ हजार ७ सय २७ देखिन्छ।

यस योजना अर्न्तगत हेडवर्क्स साथसाथै पुल निर्माण तथा १५ कि.मि सडक निर्माण गरी योजना स्थललाई पूर्वमा विराटनगर मोरङ र पश्चिममा हरिनगरा सुनसरी सम्म जोडने महत्वपूर्ण कार्य भएको थियो। यसबाट योजना स्थलका कृषकहरूबाट उत्पादित बस्तुहरू सुलभ तरिकाले बजार केन्द्रहरूमा विक्रीको लागि लैजान सकिने अवस्था छ। योजना संबन्धित विवरण (**Salient Features**) तथा निर्माणकालिन तदर्थ समिति निम्न बमोजिम रहेको पाइन्छ।

तदर्थ समिति (निर्माण कालिन)

क्र.स	पद	नम	ठेगाना
१	अध्यक्ष	शिवानन्द यादव	देवानगंज
२	उपाध्यक्ष	किशोर कुमार चौधरी	अमाहीवेला
३	सचिव	सुरेन्द्र यादव	राजगंज सिनवारी
४	कोषाध्यक्ष	रधुनन्दन चौधरी	अमडुवा
५	सदस्य	रामजी मेहता	अमाहीवेला
६	सदस्य	संयुग चौधरी	अमाहीवेला
७	सदस्य	अघोरी चौधरी	अमाहीवेला
८	सदस्य	बधुलाल चौधरी	अमडुवा
९	सदस्य	असर्फी चौधरी	अमडुवा
१०	सदस्य	हरीलाल पाल	कप्तानगंज
११	सदस्य	राम प्रसाद यादव	राजगंज सिनवारी

यस योजनाको शुरुको कार्यक्रम अनुसारको हेडवर्क्स र पुल, गाइड वण्ड, ग्राभेल सडक, मूल नहरहरू र सो संग सम्बन्धित संरचनाहरूको निर्माणकार्य अन्तर्राष्ट्रिय बोल कबोल प्रथा द्वारा श्री चाईना हेनान ईन्टरनेशनल ईकोनोमिक टेक्निकल कोअपरेसन कर्पोरेशनसंग र शाखा नहरको निर्माणकार्य राष्ट्रिय बोल कबोल प्रथाद्वारा राष्ट्रिय ठेकेदार श्री सूर्य एण्ड सन्ससंग गराउने सम्झौता भइ आ.व. २०५६/०५७ मा उक्त कार्यहरू संबन्धित ठेकेदारहरूबाट सम्पन्न भएको थियो। थप निर्माण कार्यहरू भने दातृ संस्थासंगको सहमति अनुसार चारवटा प्याकेजमा राष्ट्रिय बोल कबोल प्रथाद्वारा छनौट भएका विभिन्न राष्ट्रिय ठेकेदारहरूबाट आ.व. २०५७/०५८ मा निर्माण संपन्न गरेको देखिन्छ।

आ.व. २०५८/०५९ देखि क्षेत्रिय सिचाई निर्देशनालय, विराटनगर तथा सिंचाई विकास डिभिजन, सुनसरी हुँदै आ.व. २०७२/०७३ सुनसरी मोरङ सिंचाई आयोजना विराटनगरमा गाभिदै नियमित मर्मत संभार हुँदै आएको उक्त योजना २०७५/०८/२७ गतेबाट भौतिक पूर्वधार विकास मन्त्रालय, प्रदेश १ अन्तर्गत स्थापित छुट्टै नयाँ कार्यलय चन्दा मोहना सिंचाई व्यवस्थापन

कार्यलयको मातहतमा रहने व्यवस्था भएको छ र सो योजनाको मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।

नहर प्रणाली मर्मत संभार, संचालन र व्यवस्थापन जल उपभोक्ता संस्थाबाट गरिने गरि योजना हस्तान्तरण गरिने दृष्टिकोण राखि योजनाको Branch Canal Level मा Water User Group (WUG), Main Canal Level मा Water User Committee(WUC) तथा coordination level मा Water User Coordination Committee (WUCC) गरी जम्मा ३ तीन तहमा उपभोक्ता संस्थाको गठन भएको छ । साथै पदाधिकारीहरुलाई आवश्यक तालिमको कार्यक्रम पनि कार्यलयले संचालन गर्दै आएको छ । २०७८ सालमा दर्ता भएको जल उपभोक्ता संस्था चन्दा मोहना सिचाइ योजना, बजुको बर्तमान कार्यसमितीमा निम्न बमोजिम पदाधिकारी रहेका छन् ।

तालिका: ज.उ.सं चन्दा मोहना सिचाइ योजनाको बर्तमान कार्य समिती

क्र.स	पद	नाम	ठेगाना
१	अध्यक्ष	किशोर कुमार चौधरी	अमाहीवेलाहा
२	उपाध्यक्ष	हरिनन्दन मेहता	देवानगंज
३	सचिव	डोमी शर्मा	अमाहीवेलाहा
४	कोषाध्यक्ष	शशी चौधरी	अमाहीवेलाहा
५	सदस्य	बधुलाल चौधरी	अमडुवा
६	सदस्य	शिवलाल चौधरी	अमाहीवेलाहा
७	सदस्य	मन्जुर आलम	देवानगंज
८	सदस्य	शिवनारायण मेहता	बजु ५
९	सदस्य	विशुनदेव मेहता	देवानगंज
१०	सदस्य	ललित कुमार मेहता	देवानगंज
११	सदस्य	प्रमोद यादव	देवानगंज
१२	सदस्य	दानालाल चौधरी	अमाहीवेलाहा
१३	सदस्य	रामेश्वर यादव	अमाहीवेलाहा
१४	सदस्य	रामजी मेहता	अमाहीवेलाहा
१५	सदस्य	जगनारायण बहरदार	राजगंज सिनवारी
१६	सदस्य	मुनेश्वर चौधरी	अमाहीवेलाहा
१७	सदस्य	शनिश्चर मेहता	अमाहीवेलाहा

Salient Features: Chanda Mohana Irrigation Project

1. Province	: Koshi Province
2. District	: Sunsari
3. Village	: Barju and Dewangunj Rural Municipalities
4. Number of Beneficiaries	: 20000
5. Command Area	
Eastern	: 1000 Ha.
Western	: 800 Ha.
6. Name of Source	: Budhi and Katle River
7. High Flood Discharge	: 500 cumes
8. Average Annual Flow	: 7.28 cumes
9. Catchment Area at H/W Site	: 123 sq.km.
10. Type Of Diversion Sturture	: Barrage cum Bridge (65 m clear span)
11. Lenght Of Main Canals	
Eastern	: 7.474 km (Design Discharge 1.65 cumes)
Western	: 7.980 km (Design Discharge 1.65 cumes)
12. Idle Lenght Of Main canal	
Eastern	: 1.981 km (Design Discharge 1.65 cumes)
Western	: 4.000 km (Design Discharge 1.65 cumes)
13. Number Of Branch Canals	
Eastern	: 12 nos. (Total Length 15.107 Km)
Western	: 7 nos. (Total Length 7.225 Km)
14. No. of Structures	
Main Canal including Acces	
Road and Afflux bund	: 90 nos.
Branch Canal	: 187 nos.
15. Total Initial Estimated Cost	: NRs 17,57,15,727.00 (including
contingencies)	
16. Date of Commencement	: FY 1995/96
17. Due Date of Completion	: FY 2002/2003
Internal Rate of Return (IRR)	: 10.4%
18. Irrigation Service Fee (ISF, 2077-78)	: NRs. 750/ Ha.

७.३ भोर्जना गछिया सिंचाई प्रणाली, मोरङ :

भोर्जना गछिया सिंचाई प्रणाली कोशी प्रदेश मोरङ जिल्ला, सुन्दरहरैँचा नगरपालिका, वार्ड नं. ४ र ६ को ५९९ हे. खेतियोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा पुर्याउदै आएको छ । यस प्रणालीको पानीको स्रोत वार्ड नं. ६ को पूर्वोत्तर भागबाट दक्षीण तर्फ बग्ने सदाबहार भोर्जना खोला हो । यसको उद्गम स्थल चारकोशे भाडी दक्षीण करिब ३०० मि. मा रहेको छ । हालको गरम भोडा बाँध -तत्कालिन नुनिलाल बाँध) १९९० को हाराहारीबाट परम्परागत प्रविधि सेउला माटो र चपरीबाट निर्मित अस्थायी तवरले संचालनमा रहेको भनाई पाईन्छ । वि.सं. २०११ सालमा महेश्वर सुब्बाको पहलमा महेश्वर भोडा हालको वार्ड नं. ६ फँडानी भएयता वि.सं. २०२१ साल देखि यस खोलाको पानी परम्परागत प्रविधिका उपयोग गर्दै करिब ६००, ७०० जमिन सिंचाई हुँदै आएको छ

। प्रविधिको विकाससंगै सिंचाई को दिगो विकास तथा व्यवस्थापन निमित्त हालको गरमभोडा बाँध २०२५ सालमा बाँध ढुंगा, जाली र इन्टेकमा ईटा सिमेन्ट प्रयोग गरी व्यवस्थित तुल्याउने प्रयास भएको तर आसातित सफलता प्राप्त भएन । त्यसै गरी २०३६/३९, २०४०/४२ ताका भोजना खोला प्रथम, मूल भोजना बाँध र खर्साङ्गनी बाँधको पनि दिगो व्यवस्थापनको सत प्रयास भएका थिए । प्रविधिको अलु ज्ञान र आर्थिक अभावका कारण यी योजनाहरुको दिर्घकालिन व्यवस्थापन हुन सकेन । पक्क बाँधको अभावमा पानी चुहिने समस्याले पूर्ण क्षमतामा नहर संचालन हुन नसक्दा पर्याप्त सिंचाई सुविधा रहन नसकि कृषि उत्पादनमा ह्रास व्यहोरी रहनु परेको अवस्था छ । समग्र रुपमा ९० प्रतिशत किसानहरुको बाहुल्यता रहेको यस क्षेत्रलाई बाह्रमासै सिंचाई सुविधा पुर्याउनका साथै प्रणालीको दिगो विकास हेतु मर्मत संभार कार्याथ यस भोजना खोला सिंचाई जल उपभोक्ता समिति गठन गरी मिति २०७७ साल आषाढमा यस चन्द्रा मोहना सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयमा विधिवत रुपमा संस्था दर्ता गरी ज.उ.स. संचालनमा आएको छ । यस ज.उ.स. मा एक ११ सदस्यीय मूल समिति रहेको छ । भोजना गच्छिया सिंचाई प्रणाली चारवटा सिंचाई योजनाहरुको एकिकृत रुप हो । (क) गरम भोडा सिंचाई योजना, १० सदसीय (ख) भोजना (पहिले) सिंचाई योजना, ९ सदसीय (ग) मुल भोजना सिंचाई योजना, ९ सदसीय र (घ) खर्साङ्गनी सिंचाई योजना , ९ सदसीय गरी जम्मा ४९९ हे. क्षेत्रफल यसको कमाण्ड क्षेत्र रहेको छ ।

Salient Features: Bhorjana Gachhiya Irrigation System

1. NAME OF PROJECT	:	Bhorjana Gachhiya Irrigation Sub-Project
Category	:	Rehabilitation
2. LOCATION		
2.1 Location	:	North of district headquarter
2.2 Rural / Municipality	:	Sundarharaicha Municipality- 4, 6
2.3 District/ District headquarter	:	Morang
2.4 Province	:	Koshi Province
2.5 Physiographic division	:	Terai
2.6 Accessibility		
a. Nearest Airport	:	Biratnagar
b. Nearest Roadhead	:	East-West Highway (Itahari)
2.7 Geographical Features		
a. Latitude	:	N 26° 40' 47"
b. Departure	:	E 87° 19' 40"
2.8 Topographical Map No.	:	2687 06 A (Scale 1:25000)
2.11 Marketing Facilities	:	From Itahari
3. COMMAND AREA		
3.1 Gross Command area	:	264 Ha., 145 Ha., 30 Ha., 60 Ha. (Total 499 Ha.)
3.2 Net command area	:	238 Ha., 130 Ha., 27 Ha., 52 Ha (Total 447 Ha.)
3.3 Soil (Suitability for rice)	:	Loamy, Hard Soil
4. HYDROLOGY		
4.1 Hydrological region/Basin	:	17
4.2 Name of source	:	Bhorjana Khola
4.3 Type of source	:	Perennial

- 4.4 Measured discharge : 2028 lps, 2839 lps, 1142 lps (30th Sept. 2019)
- 4.5 Bed Material/River stage : Course Sand, Gravel
- 4.6 River Course : Perennial, Meandering/Flows zig-zagly
- 4.7 Water Right Problem : None
- 5. CANAL**
- 5.1 Main Canal length : 3.105 Km., 2.58 Km., 0.437 Km (Contour canal)
- 5.2 Canal side Slope : 1:1 (Unlined) 1:0 (lined)
- 5.3 Design Canal Discharge : 660 lps, 360 lps, 80 lps
- 6. GEOLOGY**
- a. Age of the geological formation: Quaternary.
- b. Geological formation : Alluvium plain lower predominant
Depositional and erosional
- c. Geology of diversion site : Course sand to gravel
- d. Geology of canal alignment : Contour canal – major GBM soil.
- 7. BENEFICIARIES**
- 7.1 Population : 5850 Nos.
- 7.2 Household : 1350 Nos.
- 7.3 Household size : 4.33
- 7.4 Food Situation : Deficit
- 7.5 Irrigation Service Fee (ISF) : NRs. 1480 /Ha. Per year

तालिका: ज.उ.सं भोजना गच्छिया सिंचाइ प्रणालीको बर्तमान मुल सिंचाई ज.उ.कार्य समिती

क.स	पद	नम	ठेगाना
१	अध्यक्ष	नरेन कुमार राई	सुन्दरहरैचा
२	उपाध्यक्ष	लालीमाया गुरुङ्ग	सुन्दरहरैचा
३	सचिव	अशेश्वर पेशकार	सुन्दरहरैचा
४	कोषाध्यक्ष	बलिराम राई	सुन्दरहरैचा
५	सदस्य	श्याम खड्का	सुन्दरहरैचा
६	सदस्य	नेत्र बराइली	सुन्दरहरैचा
७	सदस्य	सुसिला थेवे राई	सुन्दरहरैचा
८	सदस्य	अम्बर गुरुङ्ग	सुन्दरहरैचा
९	सदस्य	भोजराज पराजुली	सुन्दरहरैचा
१०	सदस्य	मैया परीयार	सुन्दरहरैचा
११	सदस्य	कुमार श्रेष्ठ	सुन्दरहरैचा

७.४ मुसहर घट्टा सिंचाइ योजना, मोरङ :

नेपाल अधिराज्यको तत्कालिन कोशी अञ्चल मोरंग जिल्ला गाउँ विकास समिति हसन्दह वार्ड नं. ६ मा रहेको मरिया बकरहा खोलामा बाँध निर्माण गरी पानीलाई सिंचाई कार्यमा उपयोग गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि भई कृषि विकासमा टेवा पुग्ने विश्वासका साथ मिति २०४८ सालमा बाँधको निर्माण कार्य सुरु भयो । बाँधबाट सृजित पानीको उपयोग गर्न अमरदह गाउँ विकास समिति वार्ड नं. १, ३, ६ र ७ का स्थानियहरु समिलित जल उपभोक्ताहरुको आपसी सरसल्लाह र सहयोगमा मुसहर घट्टा पैनी जल उपभोक्ता संस्थाको मिति २०४८ सालमा जल उपभोक्ता संस्थाको विधान सहित स्थापना भएको थियो ।

हाल उक्त समिति सुनवर्षी न.पा. १, जिल्ला मोरङ्ग कोशी प्रदेशमा अवस्थित छ । श्री मुसहर घट्टा पैनी जल उपभोक्ता समिति सुनवर्षी न.पा., साविक अमरदह ६ को संचालक समितिको नामावली तदअनुसार रहेको छ । प्रणालीको दिगो विकास हेतु मर्मत संभार कार्याथ यस मुसहर घट्टा पैनी जल उपभोक्ता समिति मिति २०७७ साल आषारमा यस चन्दा मोहना सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयमा विधिवत रूपमा संस्था दर्ता गरी ज.उ.स. संचालनमा आएको छ ।

तालिका: ज.उ.सं मुसहर घट्टा सिंचाइ प्रणालीको बर्तमान मुल सिंचाई ज.उ.कार्य समिती

क्र.स	पद	नम	ठेगाना
१	अध्यक्ष	सोभीत रायमाझी	सुनवर्षी न.पा.
२	उपाध्यक्ष	मनमाया तामाङ	सुनवर्षी न.पा.
३	सचिव	राजन कुमार सुवेदि	सुनवर्षी न.पा.
४	कोषाध्यक्ष	जीवन भण्डारी	सुनवर्षी न.पा.
५	सदस्य	वजल टुडु	सुनवर्षी न.पा.
६	सदस्य	इब्राइम मिया	सुनवर्षी न.पा.
७	सदस्य	टिकाराम तिम्सिना	सुनवर्षी न.पा.
८	सदस्य	चन्द्र बहादुर दाहाल	सुनवर्षी न.पा.
९	सदस्य	विमला गुरागाँइ	सुनवर्षी न.पा.
१०	सदस्य	अम्लाद मिया	सुनवर्षी न.पा.
११	सदस्य	दिपक कुमार रायमाझी	सुनवर्षी न.पा.
१२	सदस्य	टिका राज बस्नेत	सुनवर्षी न.पा.
१३	सदस्य	सिनाज मिया	सुनवर्षी न.पा.
१४	चौकिदार	नरेश कुमार गौतम	सुनवर्षी न.पा.

Salient Features: Musahar Ghatta Irrigation System

1. **NAME OF PROJECT** : Mushar Ghatta Irrigation Sub-Project
Category : Rehabilitation
2. **LOCATION**
 - 2.1 Location : North of district headquarter
 - 2.2 Rural / Municipality : Sunwarshi Na.Pa.-1,2 & Pathari Sanischare Na. Pa.-5
 - 2.3 District/ District headquarter : Morang
 - 2.4 Province : Koshi Province
 - 2.5 Physiographic division : Terai
 - 2.6 Accessibility
 - a. Nearest Airport : Biratnagar
 - b. Nearest Roadhead : East-West Highway (Itahari)
 - 2.7 Geographical Features
 - a. Latitude : N 26° 34' 11"
 - b. Departure : E 87° 33' 46"
 - 2.8 Topographical Map No. : 2687 07 C (Scale 1:25000)
 - 2.11 Marketing Facilities : From Rangeli and Urlabari
3. **COMMAND AREA**
 - 3.1 Gross Command area : 670 Ha.
 - 3.2 Net command area : 600 Ha.
 - 3.3 Soil (Suitability for rice) : Loamy, Hard Soil
4. **HYDROLOGY**
 - 4.1 Hydrological region/Basin : 17
 - 4.2 Name of source : Mariya Bakra Khola
 - 4.3 Type of source : Perennial
 - 4.4 Measured discharge : 1707.00 lps (21st Nov. 2020)
 - 4.5 Bed Material/River stage : Course Sand, Gravel
 - 4.6 River Course : Perennial, Meandering/Flows zig-zagly
 - 4.7 Water Right Problem : None
5. **CANAL**
 - 5.1 Main Canal length : 4.498 Km (Contour canal)
 - 5.2 Canal side Slope : 1:1 (Unlined) 1:0 (lined)
 - 5.3 Design Canal Discharge : 1635 lps
6. **GEOLOGY**
 - a. Age of the geological formation: Quaternary.
 - b. Geological formation : Alluvium plain lower predominant
Depositional and erosional
 - c. Geology of diversion site : Course sand to gravel
 - d. Geology of canal alignment : Contour canal – major GBM soil.
7. **BENEFICIARIES**
 - 7.1 Population : 6077 Nos.

7.2 Household	:	1057 Nos.
7.3 Household size	:	5.75
7.4 Food Situation	:	Deficit
7.5 Irrigation Service Fee (ISF, 20777-78)	:	NRs. 1200 per Ha.

७.५ चिसाङ्ग के.भो.ले.ने. सिंचाइ योजना, मोरङ :

नेपालको कोशी प्रदेश अर्न्तगत मोरङ जिल्ला लेटाङ न.पा. वडा नं. १, २ र ३ को बीचमा रहेको मुहान लोखराबाट चिसाङ्ग खोलाको पानीलाई समुचित ढंगले उपयोग गरेर मोरङ जिल्ला लेटाङ न.पा. वडा नं. १, २ र ३, बेलवारी न.पा. १ र केरावारी ९ स्थित खेति योग्य जमिन कृषि उत्पादन बृद्धि गरी देशको विकासमा टेवा पुऱ्याउन सक्ने उद्देश्यले उक्त स्रोतबाट सिंचाई योजना निर्माण र विकास गरी आपसी सहयोगद्वारा संचालन गर्न चिसाङ्ग केभोलेन सिंचाई जल उपभोक्ता संस्था २०५५ मा स्थापना भयो । प्रणालीको दिगो विकास हेतु मर्मत संभार कार्याथ यस चिसाङ्ग केभोलेन सिंचाई जल उ. संस्था मिति २०७७ साल आषाढमा यस चन्दा मोहना सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयमा विधिवत रूपमा संस्था दर्ता गरी ज.उ.स. संचालनमा आएको छ ।

तालिका: ज.उ.सं चिसाङ्ग के.भो.ले.ने सिंचाइ प्रणालीको बर्तमान मुल सिंचाई ज.उ.कार्य समिती

क्र.स	पद	नम	ठेगाना
१	अध्यक्ष	दिन प्रसाद भण्डारी	लेटाङ न.पा.
२	उपाध्यक्ष	सुरेन्द्र बहादुर गुरुङ	लेटाङ न.पा.
३	सचिव	सूर्य बहादुर महतरा	लेटाङ न.पा.
४	कोषाध्यक्ष	भिमादेवी कोइराला	लेटाङ न.पा.
५	सह-सचिव	विमला ढुङ्गना (खतिवडा)	लेटाङ न.पा.
६	सदस्य	भिममाया खुलाल	लेटाङ न.पा.
७	सदस्य	सावित्रा काफ्ले	लेटाङ न.पा.
८	सदस्य	सीताराम विशाँखे	लेटाङ न.पा.
९	सदस्य	भूपाल सिंह चेम्जोङ	लेटाङ न.पा.
१०	सदस्य	तेज बहादुर लिम्बु	लेटाङ न.पा.
११	सदस्य	गोपाल बहादुर श्रेष्ठ	लेटाङ न.पा.

Salient Features: Chisang Kevolen Irrigation System

1.	NAME OF PROJECT	:	Chisang Kevolen Irrigation Sub-Project
	Category	:	Rehabilitation
2.	LOCATION		
2.1	Location	:	North of district headquarter
2.2	Rural / Municipality	:	Letang Na.Pa.-1,2 & 3 in between
2.3	District/ District headquarter	:	Morang
2.4	Province	:	Koshi Province
2.5	Physiographic division	:	Terai

2.6	Accessibility		
	a. Nearest Airport	:	Biratnagar
	b. Nearest Roadhead	:	East-West Highway (Itahari)
2.7	Geographical Features		
	a. Latitude	:	N 26° 44' 56"
	b. Departure	:	E 87° 29' 44"
2.8	Topographical Map No.	:	2687 06 B (Scale 1:25000)
2.11	Marketing Facilities	:	From Urlabari
3.	COMMAND AREA		
3.1	Gross Command area	:	983 Ha.
3.2	Net command area	:	600 Ha.
3.3	Soil (Suitability for rice)	:	Loamy, Hard Soil
4.	HYDROLOGY		
4.1	Hydrological region/Basin	:	17
4.2	Name of source	:	Chisang River
4.3	Type of source	:	Perennial
4.4	Measured discharge	:	
4.5	Bed Material/River stage	:	Course Sand, Gravel
4.6	River Course	:	Perennial, Meandering/Flows zig-zagly
4.7	Water Right Problem	:	None
5.	CANAL		
5.1	Main Canal length	:	10 Km (Contour canal)
5.2	Canal side Slope	:	1:1 (Unlined) 1:0 (lined)
5.3	Design Canal Discharge	:	1260 lps
6.	GEOLOGY		
	a. Age of the geological formation:		Quaternary.
	b. Geological formation	:	Alluvium plain lower predominant Depositional and erosional
	c. Geology of diversion site	:	Course sand to gravel
	d. Geology of canal alignment	:	Contour canal – major GBM soil.
7.	BENEFICIARIES		
7.1	Population	:	12000 Nos.
7.2	Household	:	2300 Nos.
7.3	Household size	:	5.25
7.4	Food Situation	:	Deficit
7.5	Irrigation Service Fee (ISF, 20777-78):		NRs. 750 per Ha.
7.6	Membership renew fair	:	NRs. 10

द. आ.व.२०८१/०८२ को वार्षिक लक्ष्य/ प्रगति

आ.व.२०८१/०८२ मा यस कार्यालयमा संचालित कार्यक्रमहरुको वार्षिक लक्ष्य तथा प्रगति निम्नानुसार रहेका छन् :

बजेट उप शिर्षक नं. :- ३१३०२१०३३/३४

चन्दा मोहना सिंचाइ ब्यवस्थापन कार्यालय , बिराटनगर									
प्रदेश तर्फको प्रगति विवरण									
आ.व. २०८१/८२									
क्र स	कार्यक्रमगत	स्रोत	वार्षिक बजेट	वार्षिक खर्च	वित्तिय प्रगति %	भौतिक प्रगति %	उपलब्धि विवरण सिंचाई हे. थप/पुनर्स्थापना		उपलब्धि विवरण न.ति. मिटर
			जम्मा (चालु+पुंजिगत)	जम्मा (चालु+पुंजिगत)			नयाँ	पुनर्स्थापना	
१	सिंचाई तथा नदि नियन्त्रण सम्बन्धी आयोजनाहरुको अध्ययन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण परामर्श	प्रदेश स्रोत	१००००००	४७२३४०	४७.२३			-	
		जम्मा	१००००००	४७२३४०	४७.२३	५०			
२	चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन मोरङ	प्रदेश स्रोत	२२५००००	२२४९९१२.५०				१८००	
		जम्मा	२२५००००	२२४९९१२.५	१००	१००			
३	भोजना गच्छिया सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	७५०००००	७४४९९७६.४				५००	
		जम्मा	७५०००००	८१५५९६७	१००	१००			
४	मुसरघट्टा पैनी सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	५५०००००	५४४३२८१				६७०	
		जम्मा	५५०००००	५४४३२८१	९८.९७	१००			
५	के.भो.ले.न. सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	३५०००००	३४९७५९५				९९०	
		जम्मा	३५०००००	३४९५५९५	९९.९३	१००			

बजेट उप शिर्षक नं. :- ३१३९११३०४

चन्दा मोहना सिंचाइ ब्यवस्थापन कार्यालय , बिराटनगर

संघ ससर्त तर्फको प्रगति विवरण

आ.व. २०८१/८२

क्र स	कार्यक्रमगत	स्रोत	वार्षिक बजेट	वार्षिक खर्च	वित्तिय प्रगति %	भौतिक प्रगति %	उपलब्धि विवरण सिंचाई हे. थप/पुनर्स्थापना		उपलब्धि विवरण न.नि. मिटर
			जम्मा (चालु+पुंजिगत)	जम्मा (चालु+पुंजिगत)			नयाँ	पुनर्स्थापना	
१	चन्दा मोहना सिंचाइ योजना मर्मत तथा संचालन संघिय सरकार (विभिन्न अनुदान) तर्फ	संघिय स्रोत	४२४०००००	४२३९६८६५	९९.९५	१००%		१८००	
		जम्मा	४२४०००००	४२३९६८६५	९९.९५	१००%		१८००	

कार्यालयको कार्यक्रमगत तथा समग्र प्रगति

चन्दा मोहना सिंचाइ ब्यवस्थापन कार्यालय , बिराटनगर									
कार्यक्रमगत प्रदेश संघ समस्तिगत प्रगति विवरण									
आ.व. २०८१/८२									
क्र स	कार्यक्रमगत	स्रोत	वार्षिक बजेट	वार्षिक खर्च	वित्तिय प्रगति %	भौतिक प्रगति %	उपलब्धि विवरण सिंचाई हे. थप/पुनर्स्थापना		उपलब्धि विवरण न.नि. मिटर
			जम्मा (चालु+पुंजिगत)	जम्मा (चालु+पुंजिगत)			नयाँ	पुनर्स्थापना	
१	सिंचाई तथा नदि नियन्त्रण सम्बन्धी आयोजनाहरुको अध्ययन अनुसन्धान तथा सर्भेक्षण परामर्श	प्रदेश स्रोत	१००००००	४७२३४०	४७.२३%	५०.००%		-	
		संघिय स्रोत	-	-		-		-	
		जम्मा	१००००००	४७२३४०	४७.२३%				
२	चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन मोरङ्ग	प्रदेश स्रोत	२२५०००००	२२४९९१२५	१००.००%	१००.००%		१८००	
		संघिय स्रोत	४२४०००००	४२३९६८६५	९९.९९%	१००.००%		१८००	६५
		जम्मा	६४९०००००	६४८९५९९०	९९.९९%	१००.००%			
३	भोजर्ना गच्छिया सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	७५०००००	७४९९७६४	१००.००%			५००	
		संघिय स्रोत	-	-					
		जम्मा	७५०००००	७४९९७६४	१००.००%	१००.००%			
४	मुसरघट्टा पैनी सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	५५०००००	५४४३२८१	९८.९७%			६७०	
		संघिय स्रोत	-	-					
		जम्मा	५५०००००	५४४३२८१	९८.९७%	१००.००%			
५	के.भो.ले.न. सिंचाइ योजना	प्रदेश स्रोत	३५०००००	३४९७५९५	९९.९३%			९९०	
		संघिय स्रोत	-	-					
		जम्मा	३५०००००	३४९७५९५	९९.९३%	१००			

जिन्सी मौज्दातको वार्षिक विवरण

यस कार्यालयको दायित्वमा रहेको सम्पति निम्नानुसार रहेका छन् :

क्र.सं.	जिन्सी नं.	जिन्सी वर्गीकरण संकेत नं.	जिन्सी सामानको नाम	मौज्दात	
				इकाई	परिमाण
१	२	३	४	५	६
१	१	४७	काठको कुर्सी	थान	३२
२	२	४७	स्टिल कुर्सी	थान	३
३	३	४७	स्टिल टेवल	थान	३
४	४	४७	काठको टेवल	थान	६
५	५	४७	कम्प्युटर टेवल	थान	४
६	६	४७	बुक सेल्फ	थान	१
७	७	४७	अफिस दराज	थान	६
८	८	४७	ल्यापटप Dell i5	थान	७
९	९	४७	ल्यापटप Dell i7	थान	२
१०	१०	४७	प्रिन्टरहरु	थान	९
११	११	४७	सिलिण्डर	थान	३
१२	१२	४७	पंखाहरु	थान	१५
१३	१३	४७	डेस्कटप कम्प्युटर	थान	३
१४	१४	४७	इन्भरटर र व्याट्री	थान	४
१५	१५	४७	UPS	थान	२
१६	१६	४७	रिभल्विङ्ग चेर	थान	१३
१७	१७	४७	लेवल मेसिन	थान	३
१८	१८	४७	मोटरसाइकल	थान	७
१९	१९	४७	पिकअप गाडी	थान	२
२०	२०	४७	स्कुटर	थान	१
२१	२१	४७	टेवल पंखा	थान	१
२२	२२	४७	वाटर पिउरीफायर	थान	१
२३	२३	४७	स्टेण्ड पंखा	थान	२
२४	२४	४७	सिढी	थान	१
२५	२५	४७	स्क्यानर	थान	२
२६	२६	४७	लेवलिङ्ग स्टाफ	सेट	५
२७	२७	४७	GPS	थान	१
२८	२८	४७	फ्रिज	थान	२
२९	२९	४७	टि टेवल	थान	३
३०	३०	४७	Floor AC	थान	१
३१	३१	४७	कम्प्युटर टेवल (स्टिल)	थान	४
३२	३२	३४	चार सिटर सोफा	सेट	५
३३	३३	४७	बुक केश	थान	६

३४	३४	४७	Brother Printer	थान	१
३५	३५	४७	माइक्रोमिटर	थान	१
३६	३६	४७	पलङ्ग र लोबेड र खाट	थान	८
३७	३७	४७	स्मिथ हेमर	थान	१
३८	३८	४७	टेलिभिजन	थान	२
३९	३९	४७	सिसि टिभि	थान	८
४०	४०	४७	सिसि टिभि रेकर्डर	थान	१
४१	४१	४७	प्रोजेक्टर	थान	१
४२	४२	४७	नापि किताब	थान	१९
४३	४३	४७	प्लाष्टिक कुर्सी	थान	१२
४४	४४	४७	गिजर	थान	२
४५	४५	४७	हिटर	थान	७
४६	४६	४७	ड्रिल मेसिन	थान	१
४७	४७	४७	कार वास मेसिन	थान	१
४८	४८	४७	चिमिन	थान	१
४९	४९	४७	वाल फेन	थान	१
५०	५०	४७	फुल सेक्युरेटि टेबल	थान	१
५१	५१	४७	प्रोजेक्टर स्क्रिन	थान	१
५२	५२	४७	भाँडाकुडा	थान	२
५३	५३	४७	डिजिटल भर्नियर क्यालिपर	थान	१
५४	५४	४७	पुस्तक	थान	३
५५	५५	४७	टेलिफन सेट	थान	५
५६	५६	४७	हेण्ड स्प्रे	थान	१
५७	५७	४७	कार्यालय उपकरण-गाडा र मोटर	थान	२
५८	५८	४७	अन्य प्रयोगसाला उपकरण-क्यूब मोल्ड	थान	९
५९	५९	४७	अन्य कार्यलय उपकरण-वेजिड मेसिन	थान	१
६०	६०	४७	स्टेवलाइजर	थान	२
६१	६१	४७	ए सि	थान	४

९. बर्खे बालीको बाली कटानी सर्वेक्षण (धान):-

चन्दा मोहना सिंचाई प्रणालीको प्रभावक्षेत्र भित्रको उत्पादनको अवलोकन गर्न यस कार्यालयबाट २०८१ कार्तिक महिना देखि २०८१ मंसिर सम्म धान बाली कटानी सर्वेक्षण गरियो । धानको लागी कुल २५ जना किसानहरुको खेतको उत्पादनको नमुना संकलन गरियो । यस सर्वेक्षणको प्रभावक्षेत्रको आधारमा निम्न बमोजिमको नतिजा आयो :-

बाली	विवरण	चन्दा मोहना सिंचाई प्रणाली क्षेत्रको उत्पादन		जिल्ला स्तरको उत्पादन (सुनसरी)	प्रदेश स्तरको उत्पादन, आ.ब. ०७९/८०
		(मन/कठ्ठा)	(मेट्रिक टन/हेक्टर)	औसत (मेट्रिक टन/हेक्टर)	औसत (मेट्रिक टन/हेक्टर)
१	अधिकतम	५.८७	६.९५	४.४४*	४.२६*
	औसत	५.१७	६.११		
	न्युनतम	४.१८	४.५०		

आएको आंकडाको आधारमा यस प्रभावक्षेत्र भित्र धानको उत्पादन सुनसरी जिल्लाको तथा कोशी प्रदेशकै कुल औसत भन्दा बढी नै देखियो । यस सर्वेक्षणका आधारमा आउँदो दिनमा धान जस्तै बर्खे बालीको उत्पादन वृद्धि सम्बन्धि नीति निर्माण गर्न एवम् भावी योजनाहरु बनाउन सहज हुन सक्छ । केवल धान मात्र नभएर आउँदो दिनमा यस प्रभावक्षेत्रका अरु प्रमुख बाली जस्तै कि उखुमा पनि यस किसिमको सर्वेक्षण गर्न सकिनेछ ।

१०. मौसमी बालीको बाली कटानी सर्वेक्षण (गहुँ र मकै):-

चन्दा मोहना सिंचाई प्रणालीको प्रभाव क्षेत्रभित्रको उत्पादनको अवलोकन गर्न यस कार्यालयबाट २०८१ चैत्र महिना देखि २०८२ वैशाख सम्म गहुँको बाली कटानी सर्वेक्षण गरियो भने वैशाख २०८२ देखि असार २०८२ सम्म मकैको बाली कटानी सर्वेक्षण गरियो । गहुँको लागी कुल २५ जना किसानको खेतको उत्पादनको नमुना संकलन गरियो त्यसै गरी मकैको लागी पनि सोहि बमोजिम २५ किसानको नमुना संकलन गरियो । यस सर्वेक्षणको प्रभावक्षेत्रको आधारमा निम्न बमोजिमको नतिजा आयो :-

बाली	विवरण	चन्दा मोहना सिंचाई प्रणाली क्षेत्रको उत्पादन		जिल्ला स्तरको उत्पादन (सुनसरी)	राष्ट्रिय स्तरको उत्पादन, आ.ब. ०७९/८०
		(मन/कठ्ठा)	(मेट्रिक टन/हेक्टर)	(मेट्रिक टन/हेक्टर)	(मेट्रिक टन/हेक्टर)
मकै	अधिकतम	१०.९१	१२.९०	७.८०*	४.११*
	औसत	९.४२	११.१३		
	न्युनतम	८.६३	१०.२०		
गहुँ	अधिकतम	४.२३	५.०	३.३७*	२.६४*
	औसत	३.३८	४.०		
	न्युनतम	२.६२	३.१		

● कृषि बिकाश निर्देशनालय,कोशी प्रदेशको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क पुस्तिका (आ.व. २०८०/८१) बाट साभार गरीएको

आएको आंकडाको आधारमा यस प्रभावक्षेत्र भित्र मकै र गहुँको उत्पादन सुनसरी जिल्लाको तथा कोशी प्रदेशकै कुल औसत भन्दा बढी नै देखियो । यस सर्वेक्षणका आधारमा आउदो दिनमा मकै र गहुँ जस्तै मौसमी बालीको उत्पादन वृद्धि सम्बन्धि नीति निर्माण गर्न एवम् भावी योजनाहरु बनाउन सहज हुन सक्छ । केवल मकै र गहुँ मात्र नभएर आउदो दिनमा यस प्रभावक्षेत्रका अरु प्रमुख बाली जस्तै कि चैते धान र उखुमा पनि यस किसिमको सर्वेक्षण गर्न सकिनेछ ।

११. चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणाली : बर्तमान अवस्था

११.१ पूर्वी मूल नहर

चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणाली अर्न्तगत पूर्वी मूल नहर तथा पूर्वी कमाण्ड एरीया अर्न्तगत अवस्थित अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल (हे.), हालको सिंचित क्षेत्रफल (हे.) र सिंचाइ सेवाको उपलब्धता (%) तथा अन्य जनकारी लाई निम्न बमोजिम तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: पूर्वी मुलनहर अर्न्तगत बिभिन्न शाखाको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल (हे.), हालको सिंचित क्षेत्रफल (हे.) र सिंचाइ सेवाको उपलब्धता (%)

क्र.स.	मूल नहरको चेनेज	शाखा नहरको नाम	नहरको लम्बाइ (मि.)	अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	हालको सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	सिंचाइ सेवाको उपलब्धता (%)
१	१ + ९८०	१	९०३	३०.९२	३०.९२	१००
२	१ + ९८०	२	७८४	४९.०४	४९.०४	१००
३	२ + ४३१	३	९७४	५०.८१	५०.८१	१००
४	२ + ९६८	३ए	१५३२	९२.९८	८१.७६	१००
५	३ + ३७६	४	१४६९	८४.३१	८४.३१	१००
६	४ + ६००	५	६००	५१.५२	५१.५२	१००
७	४ + ६००	६	८५०	५४.५०	५४.५०	१००
८	५ + ०३०	७	१२६२	८८.५६	८८.५६	१००
९	५ + ६२०	८	६८७	१३८.५४	१००.५६	७३
१०	५ + ६३६	९	११९७	४१.३७	०	०
११	६ + ७४०	१०	२८६५	३१६.०३	१५०.४९	४८
१२	७ + ४५०	११	१७७८	५२.८३	५२.८३	१००
१३	७ + ४५०	१२	८२२	२५.७२	२५.७२	१००
जम्मा			१५७२३	१०७७.१३	८२१।०२	८६।२३

- पूर्वी मुल नहरको लम्बाइ : ८३७२ मि.
- नहरको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल : १०७७ हे.
- शाखा नहर संख्या : १३ वटा
- कुल शाखा नहर लम्बाइ : १५७२३ मि.
- हाल सिंचित क्षेत्रफल : ८२१ हे.

पुर्वी मूल नहरमा सर्भेका क्रममा देखीएका नहरमा भएका मुख्य समस्याहरु :

- नहरको दुबै साइड बैक कमजोर भई पानी seepage हुने कारणबाट आसपासको कृषि भूमि जलमग्न हुँदा वाली लगाउन समस्या रहेको ।
- पुर्वी मूल नहरको विभिन्न ठाउँमा गाइवस्तु आवतजावत गर्ने र भैसि आहाल बसाएको कारण नहरको डिल (Bank) कमजोर भइ बर्सेनी बर्खा याममा बाढीका कारणले नहर डिल भत्काइ नहर संचालन गर्न कठीनाई हुने गरेको ।
- पुर्वी मूल नहरको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफलको करीब ८५ प्रतिशत भुभागमा मात्र सिंचाइ सेवा पुर्याउन सकेको देखिन्छ ।
- सम्पूर्ण शाखा नहरबाट किसानको खेतियोग्य जमिनसम्म पानी लाने Divert गर्ने Outlets हरु धेरै जसो पुर्ण रुपमा Defunct भएको र भैरहेका Outlets पनी Level मा समस्या भएर नहरको पानी किसानहरुको खेत सम्म पुर्याउन सकेको देखिन्छ ।
- पुर्वी मूल नहरको ९ नं. शाखा नहर हाल संचालन नभएको कारण सो शाखा नहरबाट लाभान्वित जल उपभोक्ताहरु सिंचाइ सुविधा पाउनबाट वञ्चित रहेको देखियो ।
- पानी संचालन तथा रेखदेख का लागि कुन शाखा नहरमा कती पानीको आवश्यकता रहेको छ सो को आंकलन नगरी किसानहरुको माग बमोजिम शाखा नहरका गेट खोल्दिने गरेको देखियो ।
- मुआब्जाको कारण नहरको अतिक्रमित क्षेत्रमा डिमार्केसन गर्न समस्या रहेको ।
- शाखा नहरहरुमा सर्भिस रोड नभएर नहर रेखदेख र निर्माण कार्य धुवानी गर्न समेत समस्या रहेको ।

समस्या समधानका उपायाहरु :

- नहरको नियमित मर्मत संभार गरी चुहावटको समस्यालाई समाधान गरी नहरको पानीको बहाव क्षमता बृद्धि हुन गई सिंचित क्षेत्रको पुच्छार सम्म सिंचाई सुविधा पुर्याउने ।
- नहरको Bank हुँदै पशु चौपाया आवतजावत मा कडाई गर्न प्रादेशिक सिंचाई ऐन २०७५ अनुसार सो समस्यालाई समाधानको दिशामा लाने ।
- प्रत्येक आ.व. को शुरुवातमै नहर संचालन तथा मर्मत सम्भार पात्रो (Calendar) बनाइ सो अनुसार गर्ने र गराउने ।
- शाखा नहरबाट किसान को खेत सम्म पानी Divert गर्ने Outlets र कुलो (Field Channel) निर्माण कार्य गर्ने ।
- पुर्वी मेन नहरको ९ नं. र १० नं शाखा नहर तत्काल संचालन गर्न ज.उ.स तथा संबन्धित किसानहरु संग समस्या समधान को लागी कार्यालयले पहल गर्ने ।
- पानी संचालन तथा रेखदेख का लागी कुन बालि का लागी हरेक शाखा नहरमा कती पानी को आवश्यकता रहेको छ सो को आंकलन गरी शाखा नहर का गेट खोल्दिने ब्यबस्था गर्ने ।

- किसानहरु लाई Optimum Use of Irrigation Water बारे तालिम दिन सके Water Productivity बढाउन तथा Excessive Irrigation द्वारा बालिमा पर्ने नकरात्मक असर कम गर्न सकिन्छ ।

पूर्वी मूल नहर र अन्तर्गतको शाखामा देखिएको समस्या

✓ पूर्वी मूल नहर

- विभिन्न चेनेज मा सर्भिस रोड पुरै जिर्ण रहि निरिक्षण तथा कृषि उत्पादन ओसार प्रसार गर्न गाह्रो भएको ।
- पूर्वी मूल नहरको साखा नं नौ र दशमा पानी राम्रोसंग पुचाउन नसकिएको ।
- विभिन्न चेनेज मा नहरको डिल कमजोर हुनुको साथै ठाउँ ठाउँमा भत्किएको ।

✓ शाखा नं. ६, ८, १० र १२

- विभिन्न चेनेजमा नहरको डिल ठाउँ ठाउँमा भत्किएको ।
- १० नं शाखालाई रोड पारी लागि सिंचित क्षेत्र बिस्तार गर्न आवश्यक रहेको ।
- १२ नं शाखालाई बिस्तार गर्न साथै नहरलाई चलायमान बनाउन पर्ने ।

११.२ पश्चिमी मूल नहर

यसै गरी चन्दा मोहना सिंचाई प्रणाली अन्तर्गत पश्चिमी मूल नहर तथा कमाण्ड एरीया अन्तर्गत अवस्थित अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल (हे.), हालको सिंचित क्षेत्रफल (हे.) र सिंचाई सेवाको उपलब्धता (%) तथा अन्य जनकारी लाई निम्न बमोजिम तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.नं	शाखा नहर	मूल नहरको चेनेज	हालको अवस्था			थप गर्न सकिने		
			लम्बाई (मि.)	आउटलेट संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	लम्बाई (मि.)	आउटलेट संख्या	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)
१	१	३+९५७	१२००	११	१०१.९८	-	-	९०.९७
२	२	४+७८०	८००	३	५९.८८	४६०	१	८०.००
३	३	४+९५५	१६३२	७	१४५.५२	-	-	१००.००
४		५+६००	-	-	-	१३२४	८	-
५	४	५+६३८	१३१५	६	५७.०२	-	-	५०.००
६	५	६+११०	९३०	५	११०.८९	-	-	-
७	६	६+८४५	७७०	६	६७.८३	४६८	२	६०.७७
८	७	७+६१६	९००	६	१०७.४४	४०२	२	८०.००
जम्मा			७५४७	४४	६५०.५६	२६५४	१३	३७४.८९

- पश्चिमी मूल नहरको लम्बाई : ७,६१६ मि.

- नहरको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल : ६५१ हे.(२७० हे थप गर्न सकिने)
- शाखा नहर संख्या : ७ वटा (अर्को एउटा थप गर्न सकिने)
- कुल शाखा नहर लम्बाइ : ७५४७ मि.(अरु २६५४ मि. थप गर्न सकिने)
- हाल सिंचित क्षेत्रफल : ६५० हे.

पश्चिमी मुल नहरका हाल जम्मा ४४ मध्ये ९ वटा आउटलेटहरु पूर्ण रुपले काम गर्ने अवस्थामा रहेका ,१५ वटा आंशिक रुपमा क्षतिग्रस्त (Partially defunct) र २० वटा पूर्णरुपमा क्षतिग्रस्त अवस्थामा रहेका छन् । हालसम्म शाखा नं.१, २, ३ र ४ मा सिंचाई सुविधा पुगेको र शाखा नं. ६ र ७ मा पानी पूर्याउन यसपालि सफल भएका छौं । यस आ.ब. २०८०/८१ मा पश्चिमी मुल नहरको चेनेज ७+६०० तल मुल नहर लाईनिङ कार्य साथै रिसेपिंग कार्य सम्पन्न गरी सिंचाई सुविधा विस्तर गरेका छौं । तलतिर पर्ने शाखा नहरहरुमा ६ र ७ सिंचाई सुविधा पुगेको अवस्था छ भने शाखा ५ को H/R र C/R निर्माण गरी शाखा लाई व्यवस्थित गर्दै आगामि दिनहरुमा अगाडि बढनु पर्ने देखिन्छ । आउटलेटहरुको अवस्था सोचे अनुरूप काम गर्ने अवस्थामा नरहेकाले सबै आउटलेटहरुलाई त्यसको अवस्था हेरी स्तरोन्नती गरी र कमाण्ड क्षेत्रफल विकास कार्य (Command Area Development Works) लाई तीव्रताका साथ अघि बढाउने हो भने नेट कमाण्ड क्षेत्रफलमा पूर्ण रुपले सिंचाई गर्न सकिन्छ । यसका साथै थप सिंचित क्षेत्रको लागि चेनेज ५+६०० मा नयाँ शाखा नहर निर्माण गर्न सकिने र शाखा नं.२ लाई बढाउन सकिने देखिएको छ तथापी बृस्तित सर्भेक्षणको भने जरुरी छ ।

पश्चिमी मुल नहर र अन्तर्गतको शाखामा मा देखिएको समस्या

✓ पश्चिमी मुल नहर

१. विभिन्न चेनेज मा सर्भिस रोड पुरै जिर्ण रहि निरिक्षण गर्न समस्या भएको ।
२. C/R-3 देखि C/R-7 सम्मका नहर जिर्ण हुँदै गएको साथै चुहावटको समस्या बढ्दै गएको ।
३. विभिन्न चेनेजमा नहरमा डिलहरु भत्किएको र धेरै ठाउहरुमा कमजोर रहेको ।
४. नहर वारपार गर्न र कृषि उपज ढुवानीमा किसानहरु लाई कल्भर्ट नभएर समस्या हुने गरेको ।
५. मुल नहर लाईनिङ नभएको कारण पानी पुछार सम्म नतानिएको ।
६. शाखा नहरहरुमा एउटै पनि सर्भिस रोड नभएकाले निर्माण कार्य तथा रेखदेख कार्यमा समस्या भएको ।

✓ शाखा नं.२, ३ र ४

१. विभिन्न चेनेजमा नहरको डिल ठाउँ ठाउँमा भत्किई पानी संचालन मा समस्या रहेको ।
- २ शाखा नं ३ नहरको लम्बाई लाई ३०० देखि ४०० मिटर बढाई पानीको निकास दिन खोला सम्म जोडनु पर्ने ।

✓ शाखा नं. ५

१. यस शाखामा C/R तथा H/R गेट निर्माण गरी शाखा नहर संचालन गर्न ज.उ.स र किसानहरुको संयुक्त राय आवश्यक रहेको, त्यसपश्चात मात्र शाखा नहरको मर्मत सम्भारको औचित्य साकार हुने ।

✓ शाखा नं. ७

१. विभिन्न चेनेजमा नहरको डिल ठाउँ ठाउँमा भत्किइ पानी संचालनमा समस्या रहेको ।

समस्या समधानका उपायाहरु :

- नहरको Bank हुँदै पशु चौपाया आवतजावत मा कडाइ गर्ने, सिंचाई ऐन २०७५ बमोजिम दण्ड सजायलाई अगाडि बढाउने ।
- नहरलाई आवश्यक पर्ने संरचना पुननिर्माण तथा मर्मत सुधार गर्ने ।
- प्रत्येक आ.व. को शुरुवात मै नहर संचालन तथा मर्मत सम्भार पात्रो (Calendar) बनाई सो अनुसार गर्ने र गराउने ।
- शाखा नहरबाट किसान को खेति सम्म पानी Divert गर्ने Outlets र कुलो (Field Channel) निर्माण कार्य गर्ने ।
- पानी संचालन तथा रेखदेख का लागी कुन बालि का लागी हरेक शाखा नहरमा कती पानी को आवश्यकता रहेको छ सो को आंकलन गरी शाखा नहर का गेट खोल्दिने ब्यबस्था गर्ने ।
- किसानहरु लाई Optimum Use of Irrigation Water बारे तालिम दिन सके Water Productivity बढाउन तथा Excessive Irrigation द्वारा बालिमा पर्ने नकरात्मक असर कम गर्न सकिन्छ ।
- समितिलाई ससक्त बनाउन क्षमता बिकासका तालिम तथा भ्रमण गराउने ।

हेडवर्क्समा देखिएको समस्याहरुका लागी यस आ.व. २०८१/२०८२ मा अवलम्बन गरिएका उपायहरु

- ✓ हेडवर्क्सको U/S को दायाँ बैङ्कमा ६५ मी. जालि ढुङ्गाको बचावट कार्य सम्पन्न भएको ।
- ✓ हेडवर्क्सको दायाँ तर्फको एच.आर. र सि.आर.को गेट मर्मत गरीएको ।
- ✓ हेडवर्क्सको पुनर्निर्माण गर्न अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरीएको ।

निश्कर्ष

चन्द्रा मोहना सिंचाई प्रणालीको मुहानमा पर्याप्त सिंचाईको लागि आवश्यक पानी हुँदाहुँदै पनि पुर्वी तथा पश्चिम मुल नहरको सिंचित क्षेत्रफलको सबै भुभागमा सिंचाई सेवा पुचाउन कठिन रहेको छ । बिगत भन्दा यसपाली पानी दुबै मुल नहरको पुच्छार सम्म पचाउन सफल भएका छौं । नहरमा पानी पुर्वको शाखा नं १२ र पश्चिमको शाखा नं ७ सम्म पानी चाहिए अनुसार rotation विधि मार्फत किसानहरुलाई उपलब्ध गराइएको थियो । तसर्थ आ.व. २०८१-८२ मा मुल नहरमा पानी नजाने समस्याको हल भएको छ तथापि बषै भरी सदैभरी पानी पुगाउन भने चाहिँ नहरलाई उपभोक्ताहरुले समेत समय समयमा मुल नहर सफाई गर्न तथा पानीको अधिकतम सदुपयोग गर्न टर्सरी र फिल्ड च्यानल बनाउन अति आवश्यक रहेको छ ।

यस प्रणाली संयुक्त ब्यवस्थापन अन्तर्गत ब्यवस्थित हुँदै आएको प्रणाली हो । शाखा समिति तथा मुल समितिहरुको कम चासो र कृषकहरुको बोरिङ्ग र विद्युतिय पम्पसेटको बढ्दो चाहाना एक मुख्य कारण हो । तसर्थ माथि उल्लेखित समाधानका उपायहरु अपनाउन सकेको खण्डमा र नहर पुर्ण रुपमा बषैभरी सिंचाइका लागि उपलब्ध गराउन सकेमा कृषकहरुको नहर प्रतिको अप्णत्व बढाउन सकिन्थ्यो र नहरबाट अपेक्षाकृत प्रतिफल पाउन सकिने स्पष्ट देखिन्छ । साथै चाडै नै यस प्रणालीको हेडवर्कसको मर्मत गर्न सके नहरको दिगोपन हासिल हुने थियो जसकारण किसानको खेतसम्म पानी पुर्याउन सकिने थियो ।

चन्दा मोहना सिंचई प्रणालीमा भएका समस्या समाधानका लागि यस वर्षको पुजिगत बजेटको परिधि भित्र रहि तपशिलका कार्यहरु सम्पन्न भएका छन् ।

Canal Name		Location	Chainage	Type of Structure											Gates	Gravelling	River protection work	Remarks
EMC/WMC	Branchname			RCC Lining (Main Canal)		RCC Lining (Branch Canal)		Culvert	Foot Bridge	Aquaduct	Desilting and bank strengthening	RRM/RCC Wall	CR	HR		Gabion work		
				Trapezoidal	Vertical	Trapezoidal	Vertical						Nos	Nos				
				(m)	(m)	(m)	(m)						(m)	(m)				
EMC		EMC from Ch 1+807 to 1+980 (Near VC-1) , EMC from Ch 2+280 to 2+405(Near VC 3B) & In EMC Between from Ch. 2+280 to 2+405	from Ch 1+807 to 1+980 ,from Ch. 2+280 to 2+405 & from Ch 2+280 to 2+405	306.50														
EMC		of Sugar mill Road) & EMC from Ch 2+806 to 2+907(Near VC 3)	from Ch 2+698 to 2+780 & from Ch 2+806 to 2+907	188.50														
EMC		3A) & EMC Between Ch 2+974 (VC-3A) to 3+307 (Near CV-4)	ch 2+945 and Ch 2+974 & Ch 2+974 (VC-3A) to 3+307	334.00														
WMC		existing Culvert & WMC from Ch 1+796 to upto existing Lining	Ch 1+630 to 1+779 & Ch 1+796 to 1+963	274.45														
WMC		(upto 3rd Causeway) & WMC from Ch 2+459 (Near Culvert)to 2+ 588(upto ex lining)	Ch 2+300 to 2+356 & Ch 2+459 to 2+ 588	185.55														
Guide Bond		350 m u/s of headworks (Left side bank)	Ch from u/s of 350															161.2
EMC & WMC		-Between chainage 2+300 to 3+600m in EMC & from chainage 1+650 to 2+870 in WMC	from chainage 1+650 to 2+870 in WMC															2186
EMC	VC-4	from chainage 0+000 to 1+325	0+000 to 1+325															1320
EMC		From D/S of VC-10 CR , Barju		97														
EMC		U/S of VC-11, Between existing Culvert and Lining, Barju		102.4														
EMC	VC-11	From VC-1 HR in EMC	0+000 to 0+149			149												
EMC	VC-3A	From VC-3A HR in EMC	0+000 to 0+130.20			122.2												
EMC	VC-11	of Sunsari Morang Irrigation Project, Nahara tole(d/s from ch 0+420)	0+420 to 0+567			127												
WMC		IN WMC U/S of VC-3 From Ch: 5+090m	4+998 to 5+066	67.7														
EMC		In EMC from d/s ch 1+742m	ch 1+742m			50												
EMC&WMC	VC-6 WMC	EMC from 1+224 to 1+574 ,WMC from 0+000	1+224 to 1+574,0+000 to 1+478								1117							
EMC & WMC		For Demarcation of EMC & WMC																
EMC	main canal	From Ch 3+150 (U/S Of Existing New Culvert)	From Ch 3+150	29														
WMC	VC-6	From VC-6 HR in Branch Canal 62m	0+000 to 0+062			64												
EMC&WMC		EMC (VC-1 to VC-12) & WMC 3rd Causeway											1					trash rack in gates
EMC		In EMC from 40m u/s of culvert at near CR1u/s				39.1												
WMC		U/S of VC-4 in WMC of CMIS		35.2														
EMC& WMC		Headworks All Gates and HR and CR Gate of VC in WMC																
WMC		500m u/s of headworks (Left side bank)	from 0+500															24
WMC	VC-2	From Ex. Culvert VC-2 in WMC onwards				77.75												
WMC		D/S of vc-1 CR, from ch 3+974 m in WMC	from ch 3+974	34														
WMC		From ch 0+220 m U/S of VC-11 in EMC		49														
EMC		In EMC Left side of service road from ch 1+678 to 2+000																322
EMC		From ch 0+083 m U/S of Devanganj Road in EMC Main		38.3														
EMC	VC-4	Between ch 0+080 to 0+103 , 0+110 to ch 0+137 & 0+145 to 0+0+182 m in EMC VC-4	ch 0+080 to 0+103 , 0+110 to ch 0+137 & 0+145 to 0+0+182			75												
EMC& WMC	VC-7& VC-12	In VC-7 in WMC & In WMC at CH 5+158 and VC-12 in EMC		5.7		460		4			450							
				1747.3	89.1	1074.95	0	4	0	0	1567	0	1	0	3828	185.2		

पूर्वी तथा पश्चिमी मूल नहर र अन्तर्गतको शाखामा देखिएको समस्याहरुका लागि यस आ.व. २०८१/२०८२ मा गरिएका मर्मत तथा निर्माण कार्यहरु

११.३ कृषकको आर्थिक अवस्था र कृषिका आधारभूत तथ्याङ्क संकलन तथा सर्वेक्षण:

तलिका: प्रति बिघा धान खेतीमा हुँने औसत लागत तथा मुनाफा

सि.नं.	विवरण	औसत मात्रा/विघा	इकाई	औसत दर	इकाई	जम्मा लागत रू/विघा
१	बिउ	४१.७०	के.जी/विघा	८२.२७	रू/के.जी	३४७२.३६
२	रासायनिक मल					
क	युरिया	७४.३४	के.जी/विघा	१८.२७	रू/के.जी	१३५८.१९
ख	डि.ए.पि	७८.२४	के.जी/विघा	४६.९१	रू/के.जी	३६७०.२४
ग	पोटास	३२.२८	के.जी/विघा	३६.७३	रू/के.जी	११८५.६४
घ	अन्य मल	४.७४	के.जी/विघा	४७.३३	रू/के.जी	२२४.३४
रासायनिक मल जम्मा						६४३८.४२
३	कम्पोट मल	०	के.जी/टेक्टर	५२८.७४	रू/टेक्टर	०
४	किटनाशक	०	एम.एल/विघा	०.५०	रू/एम.एल	०
५	भारनाशक	१५४४.८७	एम.एल/विघा	०.५३	रू/एम.एल	८१८१८
६	श्रम/लेवर					
क	महिला	४६.७१	श्रमिक दिन	३००.००	रू/श्रमिक दिन	१४०१३
ख	पुरुष	११.३७	श्रमिक दिन	५००.००	रू/श्रमिक दिन	५६८५
श्रम/लेवर जम्मा						१९६९८
७	मेसिन			१३९१९.५५	रू/विघा	१३९१९.५५
८	सिंचाई सेवा शुल्क			२९६.२३	रू/विघा	२९६.२३
९	जमिन राजस्व कर			३१८.७६	रू/विघा	३१८.७६
१०	विविध लागत			२४४१.३१	रू/विघा	२४४१.३१
प्रति विघा उत्पादन लागत रू जम्मा (१-१०)						४७४०३४१
	जम्मा उपज	३६७	मोटेन/विघा	२१४४	रू/के.जी	७८६८४८
		९११७५	मन/विघा			
प्रति बिघा धान खेतीबाट प्राप्त मुनाफा रू						३१२८१३९
मुनाफा प्रतिशत उत्पादन लागतमा						६०

प्रति बिघा गहुँ खेतीमा हुँने औसत लागत तथा मुनाफा

सि.नं.	विवरण	औसत मात्रा/विघा	इकाई	औसत दर	इकाई	जम्मा लागत रू/विघा
१	बिउ	७९	के.जी/विघा	६७८	रू/के.जी	५३५६२०
२	रासायनिक मल					

क	युरिया	९३५	के.जी/विघा	२५	रू/के.जी	२३३७५०
ख	डि.ए.पि	६२	के.जी/विघा	५५	रू/के.जी	३४९०१००
ग	पोटास	३४५	के.जी/विघा	४०	रू/के.जी	९३८०१००
घ	अन्य मल		के.जी/विघा		रू/के.जी	
रासायनिक मल जम्मा						७९२७५०
३	कम्पोट मल	०	टेक्टर/विघा	०	रू/टेक्टर	०१००
४	किटनाशक	०	एम.एल/विघा	०	रू/एम.एल	०१००
५	भारनाशक	०	एम.एल/विघा	०	रू/एम.एल	०१००
६	श्रम/लेवर					
क	महिला	९६४	श्रमिक दिन	४००	रू/श्रमिक दिन	६५६०१००
ख	पुरुष	०	श्रमिक दिन	५००	रू/श्रमिक दिन	९५५०१००
श्रम/लेवर जम्मा						८९९०१००
७	मेसिन			८२८०	रू/विघा	८२८०१००
८	सिंचाई सेवा शुल्क			४९४	रू/विघा	४९४१००
९	जमिन राजस्व कर			९९०५	रू/विघा	९९०५०
१०	विविध लागत			९९००	रू/विघा	९९००१००
प्रति विघा उत्पादन लागत रू जम्मा (१-१०)						३०५७८२०
	जम्मा उपज	२९१४	मन/विघा	९४०४	रू/मन	४९२७७६०
प्रति बिघा गहुँ खेतीबाट प्राप्त मुनाफा रू						९०६९९१४०
मुनाफा प्रतिशत उत्पादन लागतमा						३४१९९

प्रति बिघा मकै खेतीमा हुँने औसत लागत तथा मुनाफा

सि.नं.	विवरण	औसत मात्रा/विघा	इकाई	औसत दर	इकाई	जम्मा लागत रू/विघा
१	बिउ	९४४२	के.जी/विघा	८३९१८३	रू/के.जी	९९९९२२६
२	रासायनिक मल					
क	युरिया	९३०१८३	के.जी/विघा	२५१००	रू/के.जी	३२७०१८३
ख	डि.ए.पि	९७७५०	के.जी/विघा	५४५८	रू/के.जी	९६८८५४
ग	पोटास	७०१४२	के.जी/विघा	४०१००	रू/के.जी	२८१६६७
घ	अन्य मल	०१००	के.जी/विघा	०१००	रू/के.जी	०१००
रासायनिक मल जम्मा						९५७७६१०४
३	कम्पोट मल	०	टेक्टर/विघा	०	रू/टेक्टर	०
४	किटनाशक	५८३३३	एम.एल/विघा	०१७०	रू/एम.एल	४०८३३
५	भारनाशक	९९९६६७	एम.एल/विघा	९१४९	रू/एम.एल	२६९९१३९
६	श्रम/लेवर					
क	महिला	२७५८	श्रमिक दिन	४००१००	रू/श्रमिक दिन	९९०३३३३
ख	पुरुष	४५८	श्रमिक दिन	५००१००	रू/श्रमिक दिन	२२९९१६७
श्रम/लेवर जम्मा						९३३२५१००
७	मेसिन			९९५८३३३	रू/विघा	९९५८३३३
८	सिंचाई सेवा शुल्क			५७९१७	रू/विघा	५७९१७
९	जमिन राजस्व कर			२०८३३	रू/विघा	२०८३३

१०	विविध लागत			१९५८३३	रू/विघा	१९५८३३
प्रति विघा उत्पादन लागत रू जम्मा (१-१०)						५८५३०११
	जम्मा उपज	१२११४२	मन/विघा	१३३५८३	रू/मन	१६२१९२४३
प्रति विघा धानखेतीबाट प्राप्त मुनाफा रू						१०३६६२३२
मुनाफा प्रतिशत उत्पादन लागतमा						६३१९१

११.४ जल उपभोक्ता संस्थाको उपभोक्ता तथा कृषकहरुलाई बेमौसमि तरकारी खेती तथा सिंचाइ सेवा शुल्क सम्बन्धि तालीम तथा अवलोकन भ्रमण :

यस चन्दा मोहना सिचाई व्यवस्थापन कार्यालय अन्तर्गत चार वटा योजनाहरु : चन्दा मोहना सिचाई योजना, भोर्जना गछिया सिचाई योजना, केभोलेन सिचाई योजना र मुसहरघट्टा पैनि सिचाई योजना रहेका छन् । यि प्रत्येक योजना संचालन तथा व्यवस्थापन गर्न र उपभोक्ताहरुलाई कृषि प्रति जनजागरण गर्न र विभिन्न खेति सम्बन्धि तालीम दिइ आधुनिक ढङ्गले कृषि गर्न पनि यस कार्यालयले सहयोग पुऱ्याउने कार्यहरु गर्दै आएको छ । जस अन्तर्गत यस आ.व.मा हामीले चारवटै ज.उ.स.हरुलाई बेमौसमि निर्माण व्यवस्थापन तथा गुणस्तर नियन्त्रण सम्बन्धि तीन दिने तालीम र साथसाथै सोहि विषयगत कृषि फर्म अवलोकन भ्रमण पनि लगि तालीम सम्पन्न गराएको थियै ।

तालीम संचालन २०८१-८२

तालिमका लागि एउटा सिचाई प्रणालीबाट ज.उ.स. को मुल समिति र शाखा समितिका पदाधिकारी र किसानहरु गरी जम्मा २५ जना सहभागीहरु समावेश गरियो । यसै गरी चार वटा प्रणालीबाट जम्मा १०० जना सहभागीहरुलाई तालिम दिइयो । सो तालिम ३ दिने तालिम रहेको थियो र चार प्रणाली गरी जम्मा ८ दिन तालिम संचालन भयो ।

१२. भोजना गछिया सिंचाइ प्रणाली

भोजना गछिया सिंचाई प्रणाली अन्तर्गत चार वटा मुल नहरहरु : मुल भार्जना मुल नहर, गरमभोडा मुल नहर, खर्साङगेनी मुल नहर र भोजना प्रथम चरण मुल नहर रहेका छन् । यस प्रणालीको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल ५०० हेक्टर रहेको छ ।

यस प्रणालीमा आ.व.२०८१/८२ मा भएका मुख्य मुख्य मर्मत तथा निर्माण कार्यको प्रगति विवरण :

Contract ID	Canal Name		Location	Chainage	Type of Structure										River protection work	Remarks
	EMC/MMC	Branchname			RCC Lining		Culvert	Foot Bridge	Aquaduct	Desilting and bank strengthening	RRM/RCC Wall	Gates		Gravelling		
					Trapezoidal	Vertical						CR	HR			
CMIMO/Works/WUA-1/081-82	Gachhia Vorjana Irrigation System	Mul Vorjana Badh Painsi	from N26°40'45", E87°19'10" just U/S of Mote Bandh)			131										
		Garamjhora Pratham Sakha	near School, from N26°39'54", E87°18'48"			304.5										
CMIMO/WORKS/DQ-14/2081-82	Gachhia Vorjana Irrigation System	bhorjana Painsi upshakha	bhorjana Painsi upshakha, Mask factory chehu (26°40'31"N &			60.5										
Total						0	496	0	0	0	0	0	0	0	0	

१३. चिसाङ्ग केभोलेन सिचाइ प्रणाली

चिसाङ्ग के.भो.ले.न. सिंचाइ प्रणाली अन्तर्गत १ वटा मुल नहर, ४ वटा शाखा नहर र १० वटा सकेन्ड्री नहरहरु रहेका छन् । मुल नहरको लम्बाई १० कि.मि रहेको छ । यस प्रणालीको अपेक्षित सिंचित क्षेत्रफल ९८३ हेक्टर रहेको छ ।

यस प्रणालीमा आ.व.२०८१/८२ मा भएका मुख्य मुख्य मर्मत तथा निर्माण कार्यको प्रगति विवरण :

S.N	Contract ID	Canal Name		Location	Chainage	Type of Structure										Gates	Gravelling	River protection work	Remarks	
		EMC/WMC	Branch name			RCC Lining		Culvert	Foot Bridge	Aquaduct	Desilting and bank strengthe	RRM/RCC Wall	CR	HR						
						Trapezoidal	Vertical								(m)					(m)
1	CMIMO/Works/WUA-2/081-82	Chisang Ke. Vo. Le. Na. Irrigation System	vaunne sakha,	mukunda dahal ko ghar side ,vaunne sakha,			16.15													
			naksale sakha (makim paini)	sanjib niraula ghar side, naksale sakha			16.6	1												slab culvert
			makim paini	makim paini			4.52													
			Naksale Branch	Near CR of Jamdar Paini			83.5													
			lohandra sakha	rajarani marg,near dhobi khola bridge																21
				Kholsi, Near Intake str.																3
			Jamdar Paini	in Jamdar Paini																6
				Intake																9
			Dinanath Paini	Dinanath Paini Branch (HR & CR)										1	1					
	CMIMO/WORKS/DQ-08/2081-82		Jamdar Paini	Jamdar Paini Branch HR											1					
2		Makim Paini	Makim Paini Branch HR												1					
	Total					0	120.77	1	0	0	0	0	0	1	3	0	39	0		

१५. कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याहरु

- ✓ जनतको कृषिमा लगानि न्युन रहेको र कार्यलय प्रति धेरै निर्भता बढेको ।
- ✓ पर्याप्त बजेटको अभावबाट मर्मत सम्भार कार्य प्रभावकारी हुन नसकेको ।
- ✓ नहर संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि आधारभूत तयारी पर्याप्त नभएको ।
- ✓ अपेक्षित रुपमा सिचाइ सेवा शुल्क नउठेको ।
- ✓ खेतमा पानी व्यवस्थापन संबन्धि कार्यक्रम संचालन प्रभावकारी हुन नसकेको ।
- ✓ कृषि प्रति किसानको रुची घट्दै गएको साथै आधुनिक कृषि प्रणालीमा जोड न्युन रहेको ।
- ✓ संरचनाहरु धेरै पुराना भइ जिर्ण अवस्थामा रहेको ।

१६. निष्कर्ष

नेपाल अझै पनि कृषि प्रधान देश नै रहेको अवस्थामा कृषि प्रतिको मानिसको रुचि तथा लगानि बढाउन सरकारले कृषि गर्न चाहिने एकदमै महत्वपूर्ण मानिने मल खाद्य, बिउ र सिंचाईको सेवा र सुविधा पुर्याउन सक्नुपर्छ । उत्पादगत्व बढे संगै बढ्ने उत्पादन र उत्पादन बृद्धि संगै आउने मुनाफाले मात्र कृषिमा आकर्षण बढाउन सक्छ । जेनतेन परीश्रम गरी कृषि गरीरहेका यस क्षेत्रमा कृषकहरुलाई सबैभन्दा महत्वपूर्ण कुरा सिंचाईको सुविधा पुर्याउन सक्नु पनि निकै ठूलो राहत हुन्छ ।

देशका अधिकांश जनताको जिविकोपार्जन एवं जीवनोस्तर कृषि व्यवसायमा आधारित रहेको र राष्ट्रको आर्थिक विकास भन्नु नै कृषि व्यवसायको विकास हो, भन्ने कुरामा दुई मत छैन । त्यसैले कृषि उत्पादनमा प्रमुख एवं प्रत्यक्ष भूमिका रहेको सिंचाई सेवाको विस्तार एवं विकास तथा व्यवस्थापन कृषकहरुकै सहभागितामा संचालन गरी कृषि उत्पादनमा प्रभावकारी एवं एकिकृत रुपमा समष्टिगत विकास गर्न हामी सबैको सक्रियता, लगनशीलता एवं प्रतिबद्धताको आवश्यकता छ । वर्षेभरी सिंचाई सेवा प्रदान गर्न सकिने चन्दा मोहना सिंचाई प्रणालीहरु जस्तै अन्य प्रणालीहरु पनि बैज्ञानिक तथा व्यवस्थित तरीकाले संचालन गर्न सके र सघन खेती प्रणाली अपनाउने खालका कार्यक्रम लागू गर्न सके यस प्रदेशको साथसाथै देशकै खाद्य सुरक्षामा थप टेवा पुर्याउन सकिन्छ ।

१७. कार्यक्रम सम्वन्धि तस्विरहरु:

❖ चन्दा मोहना सिंचाई प्रणालीको पूर्वी तथा पश्चिमी मूल नहरमा लाइनिङ्ग कार्य

ठेक्काबाट निर्माण भइरहेका कार्यको तस्विरहरु/फोटोहरु

ठेक्काबाट निर्माण भइरहेका कार्यको तस्विरहरु/फोटोहरु

ठेक्काबाट निर्माण भइरहेका कार्यको तस्बिरहरु/फोटोहरु

गेट निर्माण तथा रङ्गरोगन कार्य

मुसहरघट्टा सिंचाई प्रणाली मा गेट जडान

गेट निर्माण तथा रङ्गरोगन कार्य

JICA TCP-PIAT मोडेल पुनरावृत्ति गर्ने बारे भएको बैठकका तस्वीरहरु

आयोजना/योजना कार्यन्वयनका तस्विर/फोटोहरु

नहर सफाई कार्य

साखा नहरको ईन्टेक तल लाईनिङ कार्य

आयोजना/योजना कार्यन्वयनका तस्विर/फोटोहरु

सिंचित क्षेत्रमा लगाईएका बालीहरु

❖ निर्माण गुणस्तर मापन कार्यहरु अर्न्तगत

Concrete Test Hammer र Micrometer Screw Gauge को प्रयोग

❖ जल उपभोक्त समिति तथा किसानहरुलाई तालिम

तालीम संचालन २०८१-८२

१८. ज.उ.स तथा कृषकका लागि आवश्यक जानकारी

❖ जल उपभोक्ता संस्थाको काम, कर्तव्य र अधिकार

जल उपभोक्ता संस्था गठन तथा संचालन कार्यविधि, २०७२ बमोजिम जल उपभोक्तासंस्थाको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।

१. टर्नआउट समुह- यो समुहको काम कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) आफ्नो समुह अन्तर्गतका कृषकहरुलाई पालो मिलाई कुलेसो (Field Channel) मार्फत पानी वितरण गर्ने/गराउने

ख) टर्नआउट प्रतिनिधि छान्ने, वाटरकोर्स र कुलेसो मर्मतको लागि जनश्रम परिचालन गर्ने,

ग) सिंचाइ सेवा शुल्कसंकलनमा कृषकहरुको अभिलेख राखी सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन गरी सहयोग पुरयाउने,

२. कुलो (वाटरकोर्स) समिति- यो समितिको काम, कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) आफ्नो कुलो (Water Course) अन्तर्गतका सबै कृषकहरुलाई भरपर्दो सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउन सिंचाइ तालिमका बनाई पानी वितरण गर्ने /गराउने

ख) कुलो प्रतिनिधि चयन गरी आवश्यक तहमा प्रतिनिधित्व गराउने, कुलो मर्मतको लागि समय तालिका बनाई जनश्रम परिचालन गर्ने र टर्न आउट/डिभिजन वक्स तथा कुलो मर्मतको लागि सम्बन्धित तहमा अनुरोध गर्ने ।

ग) आफ्नो कुलो अन्तर्गतका सिंचाइ सेवा प्राप्त गर्ने कृषकहरुको पार्सलरी नक्सा सहित लगत राखि सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन गर्ने ।

३. प्रशाखा समिति- यो समितिको काम कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) आफ्नो कुलो (Water Course) अन्तर्गतका सबै कृषकहरुलाई भरपर्दो सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउन सिंचाइ तालिमका बनाई पानी वितरण गर्ने/गराउने

ख) कुलो प्रतिनिधि चयन गरी आवश्यक तहमा प्रतिनिधित्व गराउने, कुलो मर्मतको लागि समय तालिका बनाई जनश्रम परिचालन गर्ने र टर्न आउट/डिभिजन वक्स तथा कुलो मर्मतको लागि सम्बन्धित तहमा अनुरोध गर्ने ।

ग) आफ्नो कुलो अन्तर्गतका सिंचाइ सेवा प्राप्त गर्ने कृषकहरुको पार्सलरी नक्सा सहित लगत राखि सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन गर्ने ।

४. शाखा समिति- शाखा समितिको काम कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) आफ्नो शाखा अन्तर्गतका उपशाखा (माइनर) ,प्रशाखा तथा कुलोहरुमा नहर संचालन योजना बनाई पानी वितरण तालिका अनुसार भरपर्दो सिंचाइ सेवा वितरण गर्ने गराउने,

ख) आफ्नो मातहतमा नहर/नहरीहरुलाई मर्मत योजना बनाई मर्मत तालिका योजना अनुसार समयमा नै नहर मर्मत संभार कार्य गराउने ।

ग) मातहतका प्रशाखा/कुलो समितिहरुलाई परिचालन गरी सिंचाइ सेवा शुल्क संकलन गराउने र कृषक लगत, कृषक उत्पादन,बाली चक्र, पार्सलरी नक्साको रेकर्ड राख्ने,

घ) प्रशाखा अन्तर्गतका सबै कृषकहरुलाई भरपर्दो सिंचाइ सेवा उपलब्ध गराउन सिंचाइ तालिका बनाई पानी वितरण गर्ने/ गराउने

५. मुल समिति/ब्लक समन्वय समिति/ब्लक समिति-यो समितिको काम कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) मुलनहर वा ब्लकबाट शाखा नहरहरुमा भरपर्दो (परिमाण) अवधी अन्तराल र चिन्ह (गेज अनुसार) सिंचाइ सेवा प्रवाह गर्न सिंचाइ कार्यालयसंग समन्वय गर्ने ।

ख) मुलनहरबाट प्राप्त पानीलाई शाखा, प्रशाखा,कुलो, कुलेसी मार्फत कृषक समक्ष पुर्याउन आवश्यक तालिका वा नीति नियम बनाई लागु गर्ने ।

ग) नहर संचालन, मर्मत संभार,श्रोत व्यवस्थापनको लागी आवश्यक पर्ने नियमावली, निर्देशिका, योजना तयार पारी लागु गर्ने सोको अनुगमन गर्ने /गराउने ।

❖ चन्दा मोहना सिंचाइ प्रणालीमा नहर संचालन तथा रेखदेख कार्य विवरण

चन्दा मोहना नहर संचालन गर्न उपभोक्ता समिति, गेट अपरेटर तथा चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालयका इञ्जिनियरको प्रमुख भुमिका हुन्छ । यसबाट नहर संचालन क्षमतामा अभिवृद्धि भई मर्मत सम्भार गर्न सकिन्छ । जसबाट नहर प्रणालीको दिगो संरक्षण तथा सम्बर्धन गर्न सकिन्छ ।

१. नहर संचालन तथा रेखदेखमा जल उपभोक्ता समितिको भुमिका:

जल उपभोक्ता समितिको विशेष भुमिकाहरु यस प्रकार छन् ।

- मुल नहर र शाखा नहर संचालन गर्नका लागि जल उपभोक्ता समितिले यस शाखा नहरका प्रशाखाका प्रत्येक बाली मौसममा बाली प्रकार र बाली क्षेत्रको आंकलन गरी जल व्यवस्थापन समितिलाई कम्तिमा एक महिना अगावै बुझाउनु पर्नेछ ।
- न्यायोचित ढंगबाट तयार पारिएको नहर संचालन कार्यक्रम अनुरूप शाखा नहरमा विनियोजित गरिएको पानी उक्त शाखाका प्रशाखा नहर हुँदै सम्पूर्ण फिल्ड च्यानलहरुमा समुचित पानी बितरण गर्नुपर्नेछ ।
- जल व्यवस्थापन समिति सँगको सहकार्यमा नहर संचालन गर्दा कार्यदलले मुल/शाखामा पानीको उपलब्धतालाई निरन्तर निरिक्षण गर्नुपर्नेछ ।
- सम्बन्धित शाखा नहरमा पानीका आवश्यकता अनुरूप तालिकालाई फेरबदल गर्न जल व्यवस्थापन समितिलाई अनुरोध गर्नुपर्नेछ ।
- सम्बन्धित शाखा नहरमा तोकिएको समयमा पानीको प्रवाह तथा त्यसमा हुन जाने उतारचढाव लाई अभिलेख राख्नुपर्नेछ ।
- प्रत्येक बाली मौसम अनुसार प्रशाखा/उपशाखा नहरमा सिंचित क्षेत्रफल छुट्याउनु पर्नेछ ।
- शाखा नहरको बाली पात्रो, बाली क्षेत्र तथा बाली उत्पादन आंकलन गर्न उपभोक्ता समिति सहभागी भई चन्दा मोहना सिंचाइ व्यवस्थापन कार्यालय मार्फत सर्वेक्षण गर्नुपर्नेछ ।
- सम्बन्धित शाखा तथा प्रशाखा नहरमा निरन्तर रुपमा नहर मर्मत सम्भारको अवस्था सम्बन्धमा निगरानी गर्ने साथै त्यसको रेकर्डलाई सुचिकृत गर्नुपर्नेछ ।
- जल व्यवस्थापन समितिलाई शाखा तथा उपशाखा नहर संचालन गर्दा देखिएका समस्याहरुको जानकारी गराउने । अन्यथा नहर मर्म सम्भारको भार थापिदै जान्छ ।
- ढोके संरचना तथा पार्शल फ्लुमको सेरोफेरोमा जम्मा भएका फोहोर मैला तथा ठोस पदार्थहरुलाई निरन्तर सफा गर्नुपर्नेछ ।
- सिंचाई चक्रको अन्त्यतिर गेट अपरेटर सँग सहकार्य गरी जल मापन चिन्हमा सरसफाई गर्ने, यदि उक्त चिन्ह मेटिएको भए वा प्रस्ट बुझ्न नसकिने भए त्यसको जानकारी जल व्यवस्थापन समितिलाई गराउने ।

विविध हाइड्रोलिक संरचनाहरू विग्रिएर वा टुटफुट भएर काम नलाग्ने अवस्था देखिएमा समयमा नै जल व्यवस्थापन समितिलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ । अन्यथा नहर संचालन तथा व्यवस्थापनमा नकारात्मक असर पर्न जान्छ ।

२. नहर संचालन तथा रेखदेखमा ईञ्जिनियरको भूमिका

ईञ्जिनियर भनेको प्रमुख प्राविधिक अधिकारी हो, जो नहर संचालन तथा जल व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू प्रति उत्तरदायि हुन्छ र उसलाई सहायक ईञ्जिनियर, गेट अपरेटर र संस्था व्यवस्थापकले सहयोग गर्नेछन् ।

- जल व्यवस्थापन समितिले तयार पारेको नहर संचालन कार्यक्रम अनुरूप मुल नहर/शाखा नहर संचालन गर्ने ।
- निर्दिष्ट तालिका र तहमा नहर संचालन भए नभएको सुनिश्चित गर्ने ।
- शाखा/उपशाखा नहरहरूमा उल्लेखित मात्रामा पानीको बहाव भए नभएको, मुल नहर पानीको सतह घटबढ भएको तथा उल्लेखित समयमा पानीको बहावको अभिलेख राखिएको वा नराखिएको सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ ।
- उल्लेखित ढाँचा अनुरूप शाखा नहर र यसभित्र संचालित ग्रुपका नहरहरू तालिका बमोजिम संचालन भए नभएको र त्यस नहरको सम्बन्धि तथ्याङ्कहरूको अभिलेख राख्ने कुराको सुनिश्चित गर्ने ।
- जल व्यवस्थापन समितिको निमित्त विश्लेषण गर्न सिंचाईचक्रमा पानी बहाव (आयतन) को मात्रा र अन्य कुराको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुर्याउने ।
- सम्बन्धित शाखा र उपशाखा नहरका जल उपभोक्ता समितिलाई आवश्यक मर्मत सम्भार का कार्यहरू गर्नमा प्राविधिक सहयोग गर्ने ।
- निरन्तर रूपमा नहर संचालन तथा तालिम तथा मर्मत सम्भारका कार्यहरू गराउने क्षमता अभिवृद्धि तालिममा सहयोग गर्ने ।
- नियमित रूपमा मौसमी बाली पात्रो अनुसार कमाण्ड क्षेत्रको कती क्षेत्रफल सिंचाई भयो भन्ने तथ्यको सिमाङ्कन गर्ने ।
- बाली पात्रो, बाली क्षेत्र र बाली उत्पादकत्वको बारेमा जल उपभोक्ता समितिसँग रहेर सर्वेक्षण गर्ने ।
- सिंचाई क्षेत्र सिमा नक्सा तयार पार्ने र निरिक्षण गर्ने ।
- जल उपभोक्ता समिति र जल उपभोक्ताहरूलाई जल व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित गतिविधिहरूमा मार्गदर्शन गर्ने तथा नहर संचालन र मर्मत सम्भारका कार्यहरूमा तालिम प्रदान गर्ने ।
- फिल्ड आउटलेटहरू मध्ये एक समयका लागि एउटा मात्र फिल्ड आउटलेटमा पानी पठाउने सम्बन्धमा जल उपभोक्ता समुहहरूलाई संस्था व्यवस्थापकले सहयोग र मार्गदर्शन गर्ने गराउने र त्यसको निरिक्षण गर्ने ।
- जल उपभोक्ता समितिसँग जल उपभोक्ताहरूले आवश्यक मात्रामा पानी पाएको वा नपाएको सम्बन्धमा छलफलको आयोजना गराउने ।
- जलउपभोक्ता समितिलाई फिल्ड च्यानल (FC) हरुको निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्यमा प्रोत्साहित गर्ने ।
- नियमित तथा मौसमी मर्मत सम्भारका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने ।
- नहर संचालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्था बारे नियमित रूपमा डिभिजन ईञ्जिनियरलाई प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

- नहर संचालन तथा जल व्यवस्थापनको एकमुष्ठ रूपमा निरिक्षण गर्ने र कुनैपनी ढिलासुस्तीको पहिचान गरी त्यसको डिभिजन प्रमुख समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- विभिन्न नहरमा थुप्रिएका बालुवा तथा लेदोहरुलाई इञ्जिनियरिङ्ग सर्भेक्षण गर्ने ।
- निर्देशित ढाँचामा मर्मतको आवश्यक सुची तयार पार्ने र सो को जानकारी डिभिजन प्रमुखलाई गराउने ।
- सहायक इञ्जिनियर, गेट अपरेटर र संस्था व्यवस्थापकको गतिविधिलाई नियमित निरिक्षण गर्ने ।

३. नहर संचालन तथा रेखदेखमा गेट अपरेटरको भुमिका

गेट अपरेटरको भुमिका तथा उत्तरदायित्वहरु यस प्रकार छन् :-

- नहर संचालन तालिका अनुसार आवश्यक मात्रामा ढोका खोल्ने अथवा बन्द गर्ने ।
- तोकिएको समयमा नहरमा बगिरहेको पानीको मापन गर्ने साथै पानीको सतहमा उतारचढाव भए नभएको पनी अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
- कुनै पनि ढोके संरचनाहरुको तथा पार्शल फ्लुमको वरिपरी जम्मा भएका ठोस बस्तुहरु टुक्राहरु तथा घासपात र मृत जीवजन्तु इत्यादीको समयमै सरसफाई गर्नुपर्नेछ ।
- नहर संचालन कार्य गर्दा जल उपभोक्ता समिति सँग समन्वय गरी आवश्यक पानीको मात्रालाई प्रवाह गर्नुपर्नेछ ।
- तालिका अनुरूप जल उपभोक्ता समितिको पानीको आवश्यकतालाई पुरा गर्न नसकिएको ठाँउहरुमा इञ्जिनियर मार्फत समयमै जल व्यवस्थापन समितिलाई प्रतिवेदन बुझाउनुपर्नेछ ।
- नहरका ढोके संरचनाहरुलाई खिया लाग्नबाट जोगाउन समय समयमा ढोकाको स्पीण्डलमा ग्रिज तथा तेल (मोबिल) लगाउनु पर्नेछ ।
- प्रत्येक सिंचाई चक्रको अन्त्य तिर पानी मापन चिन्हलाई सरसफाई गर्ने, यदी मेटिएको वा हिलोले पोलिएर नबुझिने भएको खण्डमा इञ्जिनियर मार्फत जल व्यवस्थापन समितिलाई प्रतिवेदन पेश गर्ने ।
- यदी ढोके संरचनाको कुनै भाग विग्रिएको, प्वाल परेको वा संचालन गर्न कुनै समस्या भएमा त्यसको जानकारी समयमा नै जल व्यवस्थापन समितिलाई गराउनु पर्नेछ ।
- नहरमा कुनै गैरकानुनी कार्यहरु तथा बाधा अवरोध भएको खण्डमा त्यसको जानकारी जल व्यवस्थापन समितिलाई समयमा नै गराउनुपर्नेछ ।
- कार्यालय तथा जल उपभोक्ता/व्यवस्थापन समितिले योजनामा आवश्यक देखेमा अन्य कार्यहरुमा पनि सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

विविध हाइड्रोलिक संरचनाहरु विग्रिएर वा टुटफुट भएर काम नलाग्ने अवस्था देखिएमा समयमा नै जल व्यवस्थापन समितिलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ । अन्यथा नहर संचालन तथा व्यवस्थापनमा नकारात्मक असर पर्न जान्छ ।

❖ प्रदेश सिंचाइ ऐन २०७५को दफा २८ अनुसार देहाय बमोजिमको कार्यहरूलाई कसुर गरेको मानिने छ ।

- (क) सिंचाईको प्रयोजनको लागि राखिएको संकेत वा चिन्ह बिगाने वा हटाउने,
- (ख) सिंचाई संरचनामा आउने वा पठाउने पानीको मात्रा अनाधिकृत रूपमा घटाउने वा बढाउने,
- (ग) अनुमतिविना सिंचाई संरचनामा अनाधिकृत रूपले प्रवेश गर्ने,
- (घ) अनुमतिपत्र नलिई सिंचाई प्रणालीको निर्माण, विकास र संचालन गरेमा,
- (ङ) सिंचाई संरचनाको पानी प्रदुषण गरेमा,
- (च) यस ऐन विपरित अन्य प्रयोजनको लागि पानीको प्रयोग गरेमा,
- (छ) अनुमतिविना आयोजना क्षेत्रभित्र चौपाया हिडाउने ,चराउने,छाडा छोड्नेवा घाँसपात कटान गर्ने,
- (ज) सिंचाई प्रणालीलाई प्रतिकूल असर पर्ने गरी नदी,खोला, छहारा ताल,पोखरी वात्यसको कुनै भागलाई मिच्ने वा च्याप्ने,
- (झ) सिंचाई प्रणालीलाई प्रतिकूल असर पर्नेगरी खोलाको धारमा अवरोध खडा गर्ने वापानीको वहावलाई नियन्त्रण गर्ने ,
- (ञ) सिंचाई प्रणाली वाआयोजनमा जडान गरिएको कुनै यन्त्र वा उपकरणको पार्ट पुर्जाहरूलाई चलाउने,सार्ने वाबिगाने,
- (ट) आयोजनाले चर्चेको जग्गाका रुख विरुवामास्ने वा काट्ने वा नष्ट गर्ने ,
- (ठ) आयोजना भएको नहरको डिल कटान गरि पानी वा सिंचाईको लागिप्रयोग भएको नहरको संरचना विगारी पानीको वहाव अदलबदल गर्ने,
- (ड) अनुमतिविना भौतिक संरचनानिर्माण गर्ने,
- (ढ) अनुमतिविना पम्पिङ सेट वात्यस्तो अन्य उपकरण प्रयोग गरि सिंचाई प्रणालीको पानीतान्ने तर निश्चितक्षमता सम्मको पम्पिङ सेटबाट सिंचाई गर्न सकिनेछ तर सो सम्बन्धी प्रकृया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
- (ण) अनुमतिविना व्यवसायिक प्रयोजनका लागि भूमिगत पानीको प्रयोग गर्ने ,
- (त) कुनै पनि सरकारी कर्मचारी वा सम्बन्धित व्यक्तिले आफ्नो दायित्व अनुसारको कार्य गर्दा बाधा अवरोध गर्ने,
- (थ) सिंचाई ऐन वा सिंचाई ऐन अर्न्तगत बनेका नियमावलीले निषेध गरेका अन्य कार्य गर्ने वा गराउने ।

प्रदेश सिंचाइ ऐन २०७५को दफा २८ बमोजिमको कसुर गर्नेलाई सिंचाई अधिकृतले देहाय बमोजिमको दण्ड सजाय गर्नेछ ।

- (क) माथि उल्लेख भएका (क),(ख), (ग), (ङ) र(छ) बमोजिमको कसुर गर्नेलाई एक लाख रुपैयासम्म जरिवाना र अन्य कसुर गर्नेलाई एक लाख पचास हजार सम्म जरिवाना हुनेछ । कसुर गर्न उक्साउने वा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई खण्ड (क) मा लेखिएको सजायको आधा सजायहुनेछ ।

❖ सिंचाइ तालिका : धान, गहुँ, मकै र आलुमा सिंचाइका चरणहरू तथा पानी लगाउने तरिका

क) धान बालीमा सिंचाइ:

पानीको आवश्यकता :

बालीको जात, बालीको अवधि र मौसम अनुसार धानले ५०० मि.मि. देखि ७५० मि.मि. सम्म पानी खपत गर्दछ । धानको बोटले बृद्धि अनुसार पानीको माग बढाउँदै लगेर फुल्लु भन्दा केही

दिन अगाडिसम्म अधिकतम पुऱ्याउँदछ र त्यसपछि आवश्यकता घट्दै जान्छ । धानको विरूवाको जराले पानीमा अक्सिजन पनि सोस्न सक्ने भएको हुँदा खेतमा पानी जमाउँदा पनि यो बाली सप्रन्छ । तर धानको रोपाई गर्ने समय र फूल फुले तथा दाना भरीने अवस्थामा पानी परेन भने धान बाली जोगाउन सिँचाइ अनिवार्य हुन्छ ।

बृद्धि अवस्था र अवधि :

धानले हरेक अवस्था र समयमा एकनासले पानी लिंदैन । यसको बृद्धि अवस्था अनुसार पानी धेरथोर गरेर लिने गर्दछ । तसर्थ सिँचाइ गर्दा पनि धानको बोटले गर्ने पानीको खपत अनुसार पानी दिन सकियो भने पानी नोक्सानी हुनबाट बचाउन सकिन्छ । त्यसैले यसको बृद्धि अवस्थाको ज्ञान हासिल गर्नु आवश्यक छ । धानको बृद्धि अवस्थालाई निम्न अनुसार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

धान बालीको बृद्धि अवस्था र पानीको आवश्यकता

बृद्धि अवस्था	पानीको आवश्यकता	धान रोपेदेखि	अवधि
जम्ने अवस्था	२ - ३ से.मि.	१० दिन	१० दिन
विरूवा हुर्कने अवस्था	५ - ७ से.मि	५० - ६० दिन	४० - ६० दिन
फूल फुले अवस्था	१० से.मि	६० - ८५ दिन	१० - १५ दिन
दाना भरीने अवस्था	१० से.मि	८५ - ११० दिन	२५ - ३५ दि
पाक्ने अवस्था	१० से.मि. बाट घटाउँदै धान काट्ने १० - १५ दिन अघि खेत सुकाउने	९५ - १२० दिन	१० - २० दिन

धानको फूले समय र विरूवा हुर्कने अवधिको दोश्रो आधा भागमा सिँचाइको कमि हुन गयो । भने उत्पादनमा धेरै कमि आउँदछ । खेतमा पानी सुक्दा अर्थात पूर्ण चिस्यान (Saturation Point) को ७० देखि ८० प्रतिशत सम्ममा धानमा उत्पादन घट्दैन । तर ५० प्रतिशत भन्दा कम चिस्यान भएमा उत्पादन ५० देखि ७० प्रतिशतले घट्ने हुँदा धान खेतमा पूर्ण चिस्यान पारी रहनु अति आवश्यक छ ।

(ख) गहुँ बालीमा सिँचाइ :

पानीको आवश्यकता :

उत्पादनको लागि गहुँ बालीको लागि करिब ३०० मि.मि. देखि ४५० मि.मि. सम्म पानी आवश्यक पर्दछ । दाना पाक्नलाई बढी समय लिने गहुँको जातले बढी नै पानी खपत गर्दछ । गहुँ बालीको लागि आवश्यक पानी होचो जमिन भएको खेतमा प्राकृतिक रूपमा पनि उपलब्ध हुन सक्छ । त्यसकारण गहुँबालीको लागि आवश्यक हुने पानी सिँचाइ गरेर नै पुऱ्याउनु पर्ने अवस्था नहुन सक्छ । मुख्यतः विरूवाको संवेदनशील अवस्थामा माटोमा चिस्यान फिल्ड क्यापासिटीमा कायम गर्नु हो । गहुँ बालीको जरा क्षेत्रमा माटोको सन्तुष्टि बिन्दुमा पानी दिइयो वा खेतमा पानी जमाइयो भने विरूवा मर्छ । पूरा पानी दिई सिँचाइ गरेमा ४० देखि ६० क्विन्टल प्रति हेक्टर वा ३०-४० क्विन्टल प्रति विगाहा उत्पादन हुने गर्दछ ।

बृद्धि अवस्था र अवधि :

गहुँ छरेदेखि विभिन्न बृद्धि अवस्थामा पानीको आवश्यकता फरक फरक हुन्छ । त्यसैले ठिक तिरकाबाट सिँचाइ गर्न कृषकहरूले गहुँको बृद्धि अवस्थाको ज्ञान हासिल गर्नु जरूरी छ । गहुँको

बिउ र बिरूवा राम्रोसँग जमोस् र बढोस् भनेर छर्नु भन्दा पहिले खेत चिस्याइने गरिन्छ । वर्षा राम्रो भएको अवस्थामा पहिलेको चिस्यानले नै गहुँ छर्न पुग्छ, पुग्दैन हेरेर मात्र सिँचाइ गर्नु पर्दछ । गहुँका मुकुट जरा बन्ने अवस्था देखि गाँज हाल्ने अवस्था सम्मलाई पुग्ने गरी करीब ८०-१०० मि.मि. सम्म चिस्यान खेतमा हुनुपर्दछ । हिउँदमा धेरै तुषारो लाग्ने ठाउँमा तुषारोबाट प्राप्त चिस्यानले पनि गाँजिने अवस्थालाई मद्दत हुन्छ ।

गहुँ बालीको बृद्धि अवस्था र अवधि तथा पानीको आवश्यकता

सि.नं.	बृद्धि अवस्था	छरेको दिन देखि	अवस्थाको अवधि	पानीका आवश्यकता
१	मुकुट जरा पलाउने	१० - १५ दिन	१० - १५ दिन	एक सिँचाइ (७५ मि.मि.)
२	गाँज हाल्ने अवस्था	२५ - ४० दिन	१५ - २५ दिन	दुई सिँचाइ (जम्मा ६० मि.मि.प्रति सिँचाइ)
३	बाला पसाउने	६५ - ८० दिन	१५ - २० दिन	एक सिँचाइ (८० मि.मि.)
४	गेडा दुधिलो बन्ने अवस्था	८० - ११० दिन	२५ - ३० दिन	एक सिँचाइ (६० मि.मि.)

- मुकुट जरा पलाउने अवस्थामा माटोमा उचित मात्रामा चिस्यान हुनु पर्दछ । यदि यस अवस्थामा बिरूवाले पानी प्राप्त गर्न सकेन भने बिरूवा नै हुर्कन पाउँदैन । तर यो बेला माटोमा पहिलेको चिस्यान हुनसक्ने भएकाले सिँचाइ जरूरी नहुनसक्छ । यो अवस्थामा पानी पुगेन भने ४० प्रतिशतसम्म उत्पादनमा ह्रास आउँछ ।
- गाँज हाल्ने अवस्था पूरा भएपछि गहुँ हलक्क बढ्न थाल्दछ । यो धेरै महत्वपूर्ण अवस्था हो । यसै अवस्थाले बाला कति लाग्दछ र एक बालामा कति गहुँको गेडा फल्दछ भन्ने कितान गर्दछ । गाँज हाल्ने अवस्थामा सिँचाइको मात्रा बढाएमा गहुँको बोटको संख्या बढ्दछ, तर पछि गहुँ ढल्ने संभावना पनि धेरै हुन्छ ।
- बाला पसाउने अवस्था सिँचाइको लागि महत्वपूर्ण मानिन्छ । पानीको कमिले गहुँको फूलमा पराग बन्ने र गर्भाधान हुने कार्यमा धेरै असर पर्दछ । यस अवस्थामा सिँचाइको कमि भयो भने गहुँको बालाको लम्बाई घट्ने बालामा गहुँको गेडाको संख्या घट्दछ ।
- गेडा दुधिलो बन्ने अवस्थामा सिँचाइको कमि हुन गएमा दानाको तौल घट्दछ, अझ सिँचाइको कमिको साथै तातो, सुख्खा हावा चलेको अवस्थामा दाना चाउरिन्छ, उत्पादन कम हुन्छ, र गहुँको गुणस्तरमा प्रतिकूल असर पर्ने हुन्छ ।

(ग) मकै बालीमा सिँचाइ:

पानीको आवश्यकता

हावापानी अनुसार मकैलाई ५०० मि.मि. देखि ८०० मि.मि. सम्म पानी चाहिन्छ । मकैले हुर्कने र पान्ने समयमा कम पानी सहन सक्छ भने धानबाला फाल्ने र कोशा लाग्ने समयमा पानीको अत्यावश्यक रहन्छ, कम वर्षा हुने र भरपर्दो सिँचाइ नहुने स्थानमा २ देखि ५ पटक सम्म सिँचाइ गर्नु पर्दछ । सिँचाइको तालिका निम्नानुसार सुझाइएको छ ।

बृद्धि अवस्था र अवधि

मकै छरेदेखि विभिन्न बृद्धि अवस्थामा पानीको आवश्यकता फरक फरक हुन्छ । त्यसैले ठिक तरिकाबाट सिँचाइ गर्न कृषकहरूले मकैको बृद्धि अवस्थाको ज्ञान हासिल गर्नु जरूरी छ ।

मकैको बृद्धि अवस्था र पानीको आवश्यकता

क. सं.	बृद्धि अवस्था	समय	पानीको परिमाण
१	विरूवा उम्रने	१०-२५ दिन	९०-१०० मि.मि
२	विरूवा हुर्कने	२५-४० दिन	१५०-२५० मि.मि
३	धान फाल्ने र कोशा लाग्ने	१५-२० दिन	२५०-३५० मि.मि
४	गेडा लाग्ने र पाक्ने	३५-४० दिन	२५०-३५० मि.मि

घ) आलुमा सिँचाइ:

सिँचाइ सुविधा हुने ठाउँमा आलु ड्याडमा लगाउने चलन छ । आलु प्राय पुरानो दाना ५ से.मि. देखि १० से.मि. को फरकमा रोप्ने गरिन्छ । आलुको विरूवा प्रति रोपनीमा १,५०० देखि ३,००० सम्म लगाउने गरिन्छ । आलुमा प्राय ७ दिनपछि विरूवा उम्रने हुन्छ । आलुले ३५० देखि ६५० मि.मि सम्म पानी खपत गर्दछ । आलुमा सामान्यतया ३ पटक सिँचाइ गरिन्छ । आलुमा पानी कमि भएमा उत्पादनमा पनि कमि हुन्छ । गेडा लाग्ने समयमा पानीको कमि हुन नदिन सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

आलुको लागि सिँचाइ तालिका

क. सं.	बृद्धि अवस्था	समय	पानीको परिमाण
१	विरूवा उम्रने	१५-२५ दिन	१५०-२०० मि.मि
२	विरूवा हुर्कने	२५-४० दिन	२००-३०० मि.मि
३	गेडा लाग्ने	४०-६० दिन	३००-४०० मि.मि

❖ ज.उ.स तथा कृषकका लागि जानकारी (कृषि डायरी २०७६ बाट)

● बाली तथा पशुपन्छी बीमा:

बीमा ऐन २०४९ को दफा ८(घ२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरेको छ । यो निर्देशन वि.स.२०६९ साल माघ १ गते देखि लागु भएको छ । निर्देशन जारी भए सगै समितिले धान बाली, तरकारी खेति, फलफुल खेति, आलु खेति, पशुधन,पन्छी र माछा विमालेखको ढाचाँ तथा अन्य व्यवस्था तोकिसकेको छ । बीमा शुल्कको ५० प्रतिशतको रकम नेपाल सरकारले व्यहोने व्यवस्था समेत भइसकेको छ ।

● बाली तथा पशुपन्छी बीमाको बीमा शुल्क कमिशन सम्बन्धि व्यवस्था:

क.स	बाली तथा पशुपन्छी बीमाको किसिम	बीमा शुल्क	कमिशन
१.	बालीबीमा	बीमाडकको ५ प्रतिशत (प्रतिबाली)	बीमा शुल्क १५ प्रतिशत
२.	पशुबीमा	बीमाडकको ५ प्रतिशत (प्रति वर्ष)	बीमा शुल्क १५ प्रतिशत
३.	पंक्षी बीमा	व्यवसायिक	बीमाडकको ५ प्रतिशत प्रति समुह(व्याच)

		घरपालुवा	बीमाडकको ५ प्रतिशत प्रति समुह(व्याच)	
--	--	----------	--------------------------------------	--

सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कमा १५ प्रतिशत छुटको व्यवस्था छ ।

- बाली तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने कम्पनी,तोकिएको जिल्ला र सर्म्पक व्यक्तिहरुको नाम र सर्म्पक नम्बर :

क्र.स	बीमा कम्पनी	तोकिएको जिल्ला	सर्म्पक व्यक्तिहरुको नाम	सर्म्पक नम्बर	इमेल
१.	ओरिएन्टल ई.क.लि.	सुनसरी	श्री सन्तोष मंडल	९८५२०२९९०३	oriental@wlink.com.np
२.	श्री सानिमा जर्नरल ई.क.लि	मोरङ	श्री रामकाजी पौडेल	९८०७००८३१२	sanima@sanimageneral.com

- अन्न बालीको जात

क) चैतेधान :

क्र.स	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादनक्षमता (मे.टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१.	सि.एच ४५	२०२३	११८	३.५	तराई,भित्री मधेश तथा मध्य पहाड
२.	विन्देश्वरी	२०३८	१२८	४.०	तराई तथा भित्री मधेश
३.	चैते २	२०४४	१२५	४.८	तराईको सिंचित भूमि
४.	चैते ४	२०४४	११८	४.५	तराईको सिंचित भूमि
५.	चैते ६	२०४८	१२३	४.८	तराई भित्री मधेश
६.	हर्दिनाथ	२०६०	१२०	४.०३	तराई भित्री मधेश,रिभर बेसिस

ख. वर्षे धान

क्र.स	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादनक्षमता (मे.टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१.	मंसुली	२०३०	१५५	३.५	तराई र भित्री मधेश
२.	जानकी	२०३६	१३५	४.५	तराई र भित्री मधेश
३.	सावित्री	२०३६	१४०	४.०	तराई र भित्री मधेश
४.	राधा ७	२०४८	१४८	३.५	तराई र भित्री मधेश र सो हावापानी भएको अकासे खेति गरिने क्षेत्र
५.	राधा १२	२०५२	१५५	४.६	पूर्वी तराई
६.	रामपुर मसुली	२०५६	१३५	५.७	तराई भित्री मधेश
७.	वर्षे३००४	२०३६	१५७	३.८	तराई तथा भित्री मधेश
८.	सुनौलो सुगन्धा	२०६४	१५१	३.८	तराई तथा भित्री मधेश
९.	हर्दिनाथ २	२०६६	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश
१०	तरहरा १	२०६६	११३-१२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई
११	डि.वाई.२८ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६	१२०	८.८६	तराई तथा भित्री मधेश

१२	डि.वाई.६९ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६	१२५	९.५२	तराई तथा भित्री मधेश
१३	पृथ्वी, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१२४	६.०	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
१४	एराईज-६४४४, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१२२	४.४३	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
१५	रेशमा-७८६, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१२०	४.९१	पूर्वी तराईको सिन्धीत क्षेत्र
१६	वैशाली, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१२१	६.३५	पूर्वी तराईको सिन्धीत क्षेत्र

ग) मकै

क्र.स	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादनक्षमता (मे.टन/हे.)	सिफारिस क्षेत्र
१.	रामपुर कम्पोजिट	२०३२	११०-११५	४.४	तराई, भित्री मधेश, वैशी र मध्य पहाड
२.	अरुण २	२०३९	८०-९०	२.२	तराई मध्य पहाड
३.	रामपुर २	२०४६	१०५-११०	४.०	तराई, कभित्री मधेश, वैशीटार
४.	नुतन(के.एच.१०१, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७	९०-९२	६.५-८	तराई भित्री मधेश, रिभर बेसिस
५.	सुपर९००एम, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७	१२०-१६०	८-१२	मध्यतराई-हिउदे तथा वर्षे मौसम
६.	डिकेसी९०८१, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७	१२०-१६०	१०-१२	मध्यतराई-हिउदे मौसम (कार्तिक-माघ)
७	सि.पि-८०८, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१४०	९.९५	पूर्वी तथा मध्य तराई

● विभिन्न बालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा :

बाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पेटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रसायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					युरिया	डि.ए.पि	म्यु.अ.पो
धान:सिंचित	६	१००	३०	३०	१९१।९	६५।२२४	५०।०
असिंचित	६	६०	२०	२०	११३।४	३।४८	३३।३३
गहुँ:सिंचित	६	१००	५०	२५	१७४।९	१०८।७	४१।६७
असिंचित	६	५०	५०	२०	६६।१६	१०८।७	३३।३३
मकै:वर्षे+हिउदे	६	६०	३०	३०	१०४।९	६५।२२	५०।०
जौ, उवा, फापर	६	३०	२०	१०	४८।२	४३।४८	१६।६७
कोदो	६	२०	१०	१०	३४।९७	२१।७४	१६।६७
उखु मुख्यबाली	१०	१२०	६०	४०	२०९।८	१३०।४	६६।६७
उखु खुटी बाली	१०	१५०	६०	४०	२७५।०	१३०।४	६६।६७
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९।७	६५।२२	१००।०
आलु	३०	७०	५०	४०	१०९।६	१०८।७	६६।६७

● विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट भएको माटोमा कृषि चुनको प्रयोग :

माटोको पि.एच मान	कृषि चुनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिस्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिस्टाईलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९६	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११५	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- ✓ कृषि चुन बाली लगाउनु भन्दा दुई/तिन हप्ता पहिले नै माटोमा मिलाउनु पर्दछ ।
- ✓ धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चुनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ ।
- ✓ कृषि चुनमाटो परिक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन :
 - ✓ दिग्विजय प्रोडक्स प्रा.ली.हेटौडा, फोन ०५७-५२७२२५,९८५५०६८५१०
 - ✓ देउराली उर्वरा कृषि चुन तथा शक्ति ग्रिट उद्योग छत्रेदेउराली धादिङ,घनेन्द्र कार्कि ९८१५३३०८०६७ ,९८४२१११२७०
- माटो तथा रसायनिक मल विश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क :

माटोको नमुना विश्लेषण	रासायनिक मल विश्लेषण	प्राङ्गारिक मल विश्लेषण
माटोको पि.एच.रु १०	कुल नाइट्रोजन रु ३००	पि.एच.रु १२
नाइट्रोजन रु १०	नाईट्रेट नाइट्रोजन रु ३००	कुल नाइट्रोजन रु ४५०
फस्फोरस रु १००	एमोनिकल नाइट्रोजन रु १५०	कुल फस्फोरस रु ५००
पोटास रु ८०	कुल फस्फोरस रु ३००	पोटास रु ४००
प्राङ्गारिक पदार्थ रु १००	फयाक्सनल फस्फोरस पानीमा घलनशील रु १२००	चिस्यान रु २०
बोरन रु ४००	पोटास STTB रु २५२	प्राङ्गारिक कार्बन रु १२०
जिंक रु २५०	पोटास फलेम फोटोमिटर रु ४००	

आईरन रु २५०		
कपररु २५०		
म्यागनीज रु २५०		
मोलिब्डेनम रु ४००		
माटोको टेक्सचर रु ३०		

- मुख्य मुख्य बालीहरु र उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न बाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी बाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल बाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आपँ	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरीलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५
गहुँ	५.५-७.५	काँको	६.०-७.५	सुन्तला	५.५-६.५
कोदो	५.५-६.५	बन्दा	६.५-७.५	स्याउ	६.०-८.०
जौ	६.५-८.०	प्याज	६.५-७.५	किवफिल	५.०-६.५
फापर	५.५-७.०	मुला	६.०-७.४		
		काउली	६.५-७.५		
		पलुगो	६.०-७.५		
		गोलभेडा	५.५-७.०		

- नेपालमा उत्पादित दर्ता भएका प्राङ्गारिक मलहरु :

क्र.स	दर्ता भएका मलहरुको नाम	दर्ता गराउने निकाय-फर्म/कम्पनी
१	टाइकोडर्मा प्राङ्गारिक मल	नेपाल कल्पवृक्ष म्यानेजमेन्ट एण्ड ट्रेडिङ्ग प्रा.लि, चोभार, काठमान्डौ
२	राडर प्राङ्गारिक भोल मल	मनकामना एग्रिटेक प्रा.ली, दिव्यनगर, चितवन
३	राप्ती दाड गड्यौला मल	मध्य पश्चिम भूमिक कम्पोष्ट-गड्यौला मल उद्योग ढिकपुर-२, दाड